

WSPÓŁCZESNE KONCEPCJE ROZWOJU MIASTA

KRYSTYNA SOLAREK

STRESZCZENIE

Nowe koncepcje kształtowania struktury przestrzennej miasta wyrastają z krytyki zjawisk zachodzących w wielu krajach na świecie już od lat 50-tych XX wieku, przy czym liczne negatywne procesy rozwojowe miast z ostatnich kilkudziesięciu lat, wynikły z realizacji koncepcji, które miały służyć naprawie miast przemysłowych. Dlatego odnosząc się do początków urbanistyki współczesnej, omówiono skutki wdrożenia dwóch najszerzej oddziałujących idei, a więc: koncepcji Miast – Ogrodów i Karty Ateńskiej. Dalej scharakteryzowano te nurty w projektowaniu urbanistycznym, które wyrosły z krytyki idei Modernizmu i Funkcjonalizmu, w tym Nowy Urbanizm, początkowo wiązany z Postmodernizmem i Kontekstualizmem. Omówiono też wizję „Miasta Spójnego”. Później pojawiły się kolejne, często do nich opozycyjne idee, jak Posturbanizm, Neomodernizm i Dekonstruktoryzm, krótko scharakteryzowane i porównane. Obecnie nie ma spójnych i jednoznacznych recept na

kształtowanie struktury przestrzennej miast, ani też żadnej, po Modernizmie, nowej doktryny urbanistycznej. Generalnie jednak rozważa się dwa zasadnicze i przeciwstawne kierunki rozwoju miasta – bądź to w stronę „Miasta Zwartego”, bądź koncepcji „Miasta Zielonego”. Obydwa wyrosły z koncepcji „Ekopolis”, jednak proponują odmienne podejście do zagospodarowania terenów. Równolegle rozwijają się uzupełniające je nurty, dotyczące zarówno zabudowy, relacji: człowiek – środowisko, jak i stylu życia, np. „Powolne Miasta”, „Smart Growth”, „Ditch Urbanism”, „Urbanizm Codzienny”, „Zielona Architektura”, czy wizja „Trzeciej Drogi” w rozwoju urbanistyki.

Słowa kluczowe: urbanistyka współczesna, miasto zwarte, miasto zielone, zielona architektura, nowy urbanizm, garden – city, modernism

CONTEMPORARY CONCEPTS OF CITY DEVELOPMENT

ABSTRACT

The modern concepts of urban design grew out of the cities crisis and critical opinions of urbanization's trends, which were observed since the middle of XXth century, like urban sprawl at city peripheries and decay of aging central areas. Most of the negative tendencies came on as consequences of these conceptions, which had to improve industrial cities. That's why to start description of contemporary urbanism's basis, some effects of two most important ideas and their implementations – Garden City idea and Athens's Chard were described. Then some tendencies which grew out of the Modernism and Functionalism critique were characterized. Among them New Urbanism – initially linked to Post – Modernism and Contextualism. The idea of the “Coherent City” was mentioned, as well, as new, different or even opposing previous ideas, that appeared later, like Post-Urbanism, Neo-Modernism and Deconstructivism. Actually there are no any coherent and unambiguous recipes for

the city's structure, neither any new urban doctrine after the Modernism. In general, two basic but opposed to each other ways of city's development are considered – one is the idea of “Compact City”, the other – idea of “Green City”. Both of them grew out of the vision of “Ekopolis”, but each proposes the other way of land management. There are also few trends equivalent or supplement to these ideas, which concern both buildings, environment and their relations with man in the city, as well as style of life, like: “Slow-Cities”, “Smart Growth”, “Ditch Urbanism”, “Everyday Urbanism”, “Green Architecture”, or the idea of “Third Way” of urbanism.

Keywords: contemporary urbanism, compact city, green city, green architecture, new urbanism, garden-city, modernism

1. Wstęp

Polska urbanistyka boryka się dziś z wieloma problemami, a szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest rozpad miast, rozumiany jako żywiołowo postępujący proces dezintegracji przestrzennej – niekontrolowany rozwój przedmieść oraz powiązana z nim degradacja śródmieść i szereg innych zjawisk temu towarzyszących. Jednym z najpoważniejszych zadań urbanistów, w szerokim znaczeniu tego słowa, jest powstrzymanie, bądź ograniczenie niekontrolowanego rozwoju i zapobieganie bezplanowemu, chociaż prowadzonemu w ramach obowiązujących przepisów prawnych, gospodarowaniu przestrzenią. Jeśli myślimy o doprowadzeniu do stworzenia spójnego, logicznego i skutecznego systemu planowania, o tworzeniu odpowiednio zapisanych polityk w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, formułowaniu ustaleń planów miejscowych kreujących wartościowe przestrzenie i projektowaniu zespołów urbanistycznych o kluczowym znaczeniu w odnowie miast, to ważne jest określenie celu, do jakiego chcielibyśmy zmierzać. Dlatego aktualna jest dziś dyskusja o pożądanej wizji struktury współczesnych metropolii, wybiegająca w wyobraźną przyszłość. Przedstawiony tu przegląd literatury, odzwierciedlający różnorodność poglądów, może być dla niej przydatny.

Nowe koncepcje kształtowania struktury przestrzennej¹ miast wyrastają z krytyki zjawisk zachodzących w wielu krajach na świecie już od lat 50. XX wieku. Te negatywnie oceniane procesy, polegające między innymi na suburbanizacji, związanej z rozpraszaniem się zabudowy, dotknęły wiele miast na świecie dużo wcześniej niż w Polsce. Efekt „urban sprawl”² był wyrazem problemów, jakie przyniósł rozwój dziewiętnastowiecznych miast przemysłowych i skutkiem koncepcji urbanistycznych, które miały uzdrowić te miasta³, co w rezultacie stopniowo

prowadziło do ich rozrastania się i rozpraszania. Nie można zapominać, że przełomem w myśleniu o mieście i w jego organizacji stała się rewolucja przemysłowa XIX wieku, która spowodowała gwałtowny, często niekontrolowany, wzrost miast, połączony z rozwojem różnych środków transportu, a jednym z jej skutków było powstawanie przeludnionych, intensywnie zabudowanych dzielnic mieszkaniowych. Wtedy zaczęto analizować te aspekty rozwojowe miast, które wcześniej nie były na większą skalę brane pod uwagę – sanitarne, zdrowotne i społeczne. Koncepcje urbanistyczne z przełomu wieków XIX i XX były reakcją na narastające problemy związane z niekontrolowanym rozwojem miast przemysłowych, otwierając drogę urbanistyce współczesnej.

2. Przełomowe nurty urbanistyczne XX wieku

Wszystkie dwudziestowieczne koncepcje, realizacje i rozpowszechniane poglądy, zarówno te z początku wieku⁴, jak i późniejsze, dotyczące poprawy warunków zamieszkania w miastach, w mniejszym lub większym stopniu wpłynęły na strukturę współczesnych miast. Choć sporym uproszczeniem jest przywoływanie tylko wybranych przełomowych idei, to jednak niektóre z nich wywołały następstwa, których skutki odczuwamy szczególnie mocno i o nich trzeba wspomnieć, rozważając przyszłość miasta. Wyłoniły się one bowiem wskutek sekwencji wielu złożonych procesów, ale też działań pojedynczych architektów i urbanistów.

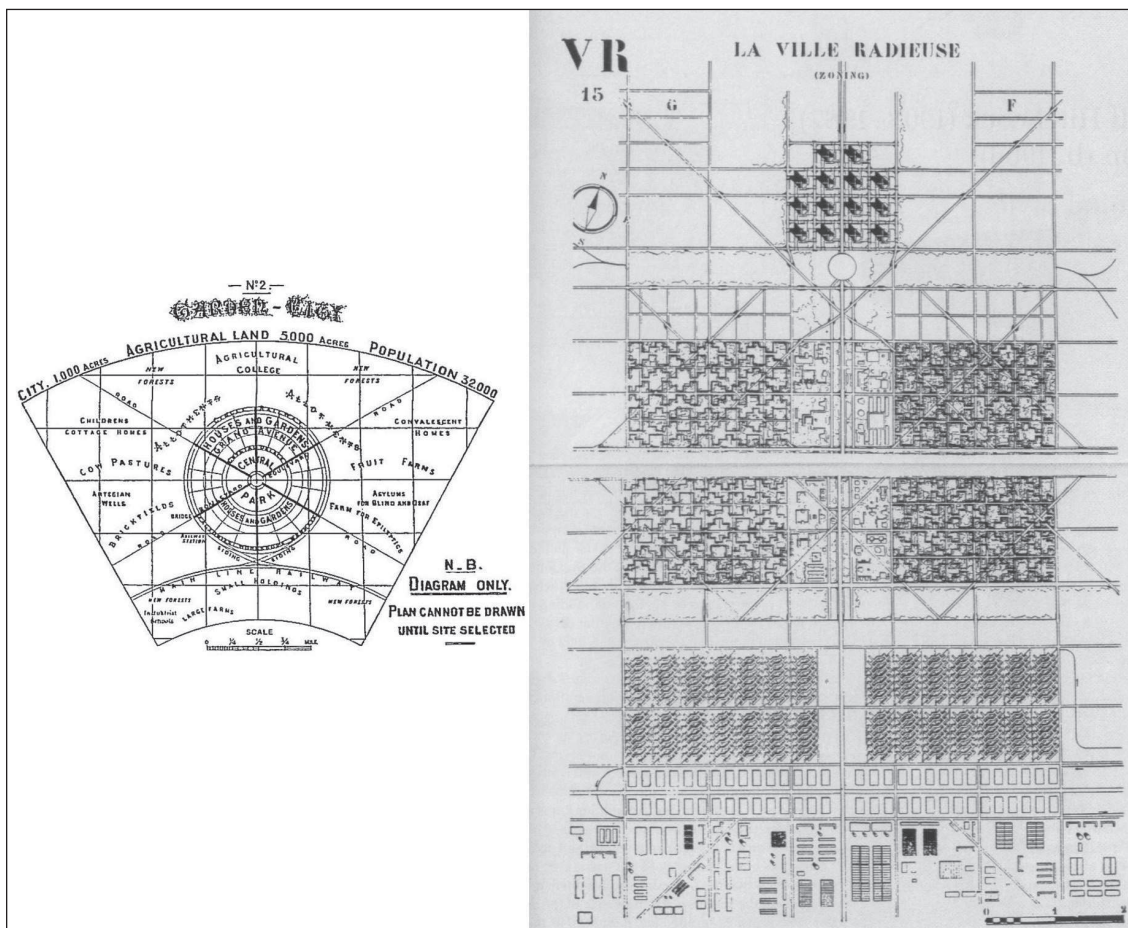
Kontynuując wspomnianą we wstępie myśl, że liczne negatywne zjawiska, jakie zaszły w miastach w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, wynikły z realizacji koncepcji, które miały służyć ich naprawie, warto skoncentrować się na dwóch najszerzej oddziałujących ideach, czy „projektach”, jak dziś mówi się o dużych, całościowych inicjatywach, a więc: na miastach – ogrodach i Karcie Ateńskiej (il. 1).

¹ Wprawdzie najczęściej koncentrujemy się na formie miasta, lecz konieczne jest branie pod uwagę całej jego struktury. Jan Maciej Chmielewski wyróżnia cztery kategorie struktury przestrzennej: prawną, funkcjonalną, społeczną i fizjonomiczną, w: J.M. Chmielewski, *Teoria Urbanistyki w Projektowaniu i Planowaniu Miast*, Warszawa 2001, s. 23.

² Urban sprawl – „rozlewanie się” zabudowy i towarzyszące temu zjawisku istotne zmiany w krajobrazie, prowadzące do zacierania się granic między miastem a krajobrazem wiejskim – według m.in. Zbigniewa K. Zuziaka to jedna z istotnych cech procesu suburbanizacji, za: Z.K. Zuziak, *Strefa podmiejska w architekturze miasta. W stronę nowej architektury regionu miejskiego*, w: P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Warszawa 2005, s. 21.

³ L.J. Brown, D. Dixon, O. Gillham, *Urban Design For An Urban Century*, New Jersey 2009, s. 45.

⁴ Andrzej Gawlikowski wyodrębnia trzy nurty w projektowaniu urbanistycznym, będącym formą protestu przeciw niezadawalącej rzeczywistości miast końca XIX wieku: 1. osiedla przyfabryczne, realizowane jako kontynuacja idei utopistów, 2. przekształcenia wielkich miast istniejących, 3. poszukiwanie wzorca nowego miasta idealnego, za: A. Gawlikowski, *Ulica w strukturze miasta*, Warszawa 1992, s. 45.

1. Zestawienie ilustrujące (w porównywalnej skali rysunków) odmiennosc dwóch wizji – niewielkiego, zwartego, wyraziście kształtującego strukturę przestrzenną miasta – ogrodu E. Howarda (po lewej, źródło: A. Czyżewski, *Trzewia Lewiatana. Miasta – ogrody i narodziny przedmieścia kulturalnego*, Warszawa, 2009, s. 152) i miasta zielonego, jakim miało być teoretyczne „La Ville Radieuse” (po prawej, źródło: Le Corbusier, *La Ville Radieuse*, Boulogne, 1935, s. 140)

1. Comparison of two different ideas (in similar scale of drawings) – small, compact “garden city” with distinct spatial structure (left side, acc. to: A. Czyżewski, *Trzewia Lewiatana. Miasta – ogrody i narodziny przedmieścia kulturalnego*, Warszawa, 2009, s. 152, and “city in the park”, as a theoretical „La Ville Radieuse” was to be (right side, acc. to: Le Corbusier, *La Ville Radieuse*, Boulogne, 1935, p. 140)

Koncepcję miasta - ogrodu Ebenezer’a Howard’a⁵ należy wyróżnić nie tylko dlatego, że doczekała się licznych kontynuacji⁶ i na bazie sformułowanych w niej zasad zbudowano wiele miast w Anglii⁷ i całej Europie, a także w Polsce⁸. Również nie dlatego, że jedne z pierwszych miast – ogrodów, zrealizowane pod Londynem - Letchworth⁹ i Welwyn Garden City¹⁰ do dziś urzekają pięknymi kompozycjami,

zielenią i architekturą. Istotniejszy jest fakt, że koncepcja miasta – ogrodu, a więc stworzenia idealnego środowiska mieszkania w bliskości z naturą, wywołała lawinę rozmaitych konsekwencji.

Przede wszystkim – wiązała się ona zawsze z budowaniem nowych jednostek osadniczych poza istniejącym miastem. Można by więc uznać tę wizję za pierwowzór koncepcji rozwoju policentrycznego

⁵ Koncepcja ta została opublikowana w 1898 r. pod nazwą: *Tomorrow: a Peaceful Path to Real Reform*, a bardziej jest znana pod tytułem wydania z 1902 r.: *Garden Cities of Tomorrow*.

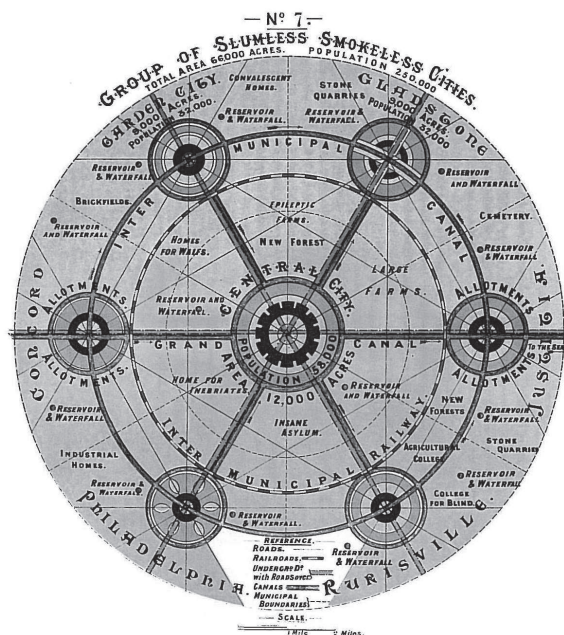
⁶ Władysław Czarnecki opisuje dalszy rozwój idei miasta - ogrodu i systemów satelitarnych, w: W. Czarnecki, *Planowanie miast i osiedli. Region miasta* (t. VI), Warszawa-Poznań 1964, s. 437.

⁷ Już w 1913 roku w samej Anglii doliczono się 60 „miast ogrodów” – w rzeczywistości przedmieść i osad ogrodowych, za: A. Czyżewski, *Trzewia Lewiatana. Miasta Ogrody i Narodziny Przedmieścia Kulturalnego*, Warszawa 2009, s. 25.

⁸ W Polsce idee Howarda zastosowane były, między innymi, w projekcie miasta - ogrodu Żąbki, autorstwa Tadeusza Tołwińskiego (1912) i zrealizowanym projekcie miasta - ogrodu Podkowa Leśna, projektu A.A. Jawornickiego (1925).

⁹ Letchworth, zaprojektowane przez architektów: Raymonda Unwina i Barry’ego Parkera w 1904 r.

¹⁰ Welwyn Garden City, zaprojektowane przez Louisa de Soissons w 1919 r.

2. Diagram „Social City” z pierwszego wydania książki E. Howarda, przedstawiający rozmieszczenie miast – ogrodów wokół miasta centralnego; wg: A. Czyżewski, *Trzewia Lewiatana. Miasta Ogrody i Narodziny Przedmieścia Kulturalnego*, Warszawa 2009

2. „Social City” diagram from the first publication of the E. Howard’s book, presenting location of the garden – cities around the central city; acc. to: A. Czyżewski, *Trzewia Lewiatana. Miasta Ogrody i Narodziny Przedmieścia Kulturalnego*, Warszawa 2009

(il. 2), o ile budowane byłyby pełne struktury miejskie, zgodnie z modelem Howard’a. Tę „idealną” koncepcję realizowano jednak najczęściej szczątkowo, traktując ją zaledwie jako inspirację dla określenia formy zagospodarowania osiedli mieszkaniowych. Nie uwzględniano przy ich projektowaniu i realizacji najważniejszych zasad, sformułowanych przez Howarda. Nie tworzono warunków dla powstania zintegrowanych społeczności lokalnych – brakowało zarówno przestrzeni publicznych, jak i podstawowych usług. Nie przestrzegano wskazanych proporcji terenów o różnym przeznaczeniu, ani wielkości nowych jednostek osadniczych. Nie wdrażano również zasad organizacji i finansowania przewidzianych dla miast – ogrodów. Niektóre z kolejnych projektów tzw. miast-ogrodów niewiele

już więc miały wspólnego z oryginalną ich ideą, zachowując jedynie charakterystyczne cechy parcelacji i zasadę lokalizowania domów mieszkalnych na działkach z ogrodami, wzdłuż wyrażenie ukształtowanych ulic i placów. Można wobec tego przyjąć, że był to również początek zjawiska nasilonej suburbanizacji, połączonej z rozpraszaniem się zabudowy.

Zwraca uwagę swoiste sprzężenie zwrotne pomiędzy efektami i przyczynami rozpropagowania idei miasta – ogrodu. Z jednej strony, coraz większe wymagania mieszkańców miast, dotyczące warunków zamieszkania, wpływały na popularność tej idei, z drugiej – jej nośność i duży sukces przyczyniły się do szerokiego rozpowszechnienia wizji mieszkania w otoczeniu przyrody i w środowisku wysokiej jakości. To właśnie, przy jednoczesnym postępie w rozwoju transportu, przyczyniło się do olbrzymiego zainteresowania budownictwem indywidualnym, powiązanim z zielenią, co do dziś w znacznym stopniu wpływa na trendy rozwojowe miast.

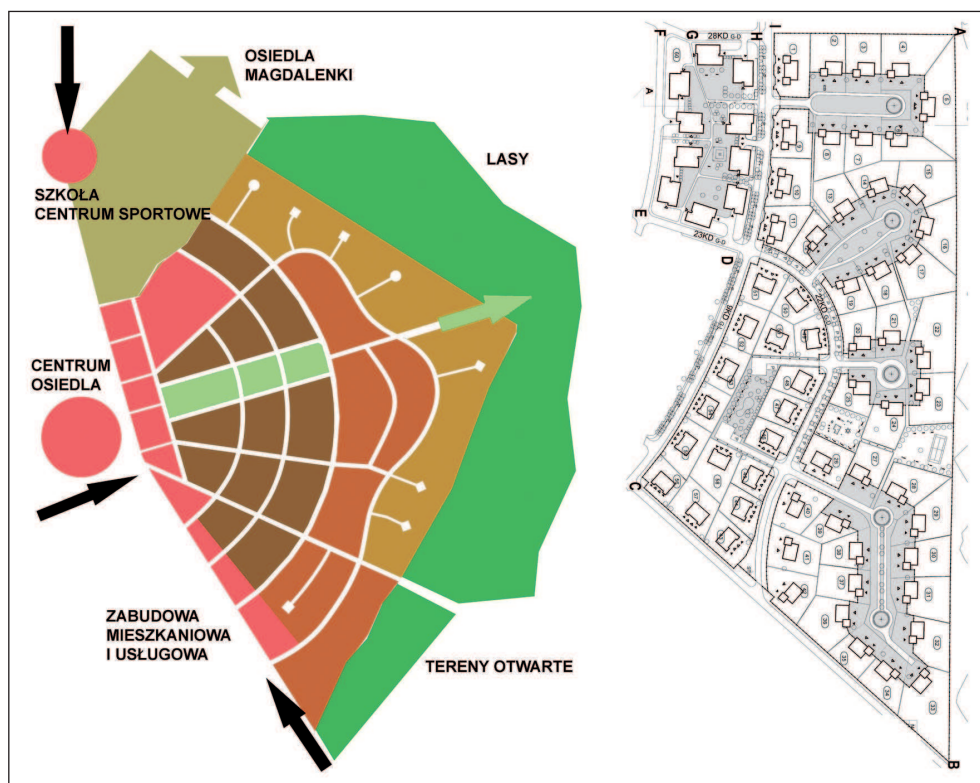
Inny wyraźny efekt rozpropagowania tej idei, to stworzenie swoistego kodu urbanistycznego, odwołującego się do tradycyjnych pojęć urbanistycznych, jak ulica, skwer, czy kwartał zabudowy, równocześnie wnoszącego nowe elementy, jak „sięgacz” i wewnętrzny zieleniec. Spiro Kostof twierdzi, że w zrealizowanych projektach miast – ogrodów, przede wszystkim Letchworth, zderzyły się dwie odmienne koncepcje kompozycyjne – miękkich i nieformalnych układów zabudowy mieszkaniowej, odwołujących się do angielskiego ogrodu pejzażowego oraz reprezentacyjnych przestrzeni publicznych, zastosowanych na szeroką skalę w XIX wieku przy przebudowie miast europejskich czy w realizacjach amerykańskich w duchu „City Beautiful Movement”¹¹. Kod ten stosowany był przez kilkadziesiąt lat, a i obecnie chętnie się do niego wraca w projektach urbanistycznych¹².

W strefach podmiejskich polskich metropolii, mimo popytu na nowe tereny przeznaczone dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, możliwości realizacji zorganizowanych jednostek osadniczych, wykorzystujących zasady sformułowane przez Howarda są z wielu względów niemożliwe¹³. Niewy-

¹¹ „City Beautiful movement” – koncepcja zmierzająca do uzdrowienia i upiększenia miast, w celu integracji społecznej i państwowej, stworzona w USA w latach 1890-1900; w praktyce wyrażała się stosowaniem stylu neoklasykistycznego, monumentalnych budowli i założeń urbanistycznych.

¹² S. Kostof, *The City Shaped. Urban Patterns and Meanings Through History*, London 2001.

¹³ Omówienie tego problemu wykracza poza zakres prezentowanej pracy, a rozmaite jego aspekty poruszane są w opracowaniach dotyczących zjawiska suburbanizacji w Polsce; niektóre z nich zawarto również w niniejszym tomie „Kwartalnika” – patrz artykuł A. Majewskiej.

3. Byłe PGR Łazy w gminie Lesznowola. Próba zastosowania niektórych elementów idei miasta – ogrodu, w dostosowaniu do potrzeby stworzenia różnorodnej oferty usługowej oraz mieszkaniowej z przewagą małych domów wielorodzinnych i wolnostojących domów jednorodzinnych: po lewej - schemat obowiązującego planu miejscowego, po prawej projekt wybranego zespołu zabudowy. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębu PGR Łazy i projekt zespołu zabudowy, autorzy: SOL-AR, Jerzy Solarek, Krystyna Solarek, 2001 r. Opracowanie: Autor

3. Łazy commune of Lesznowola. An attempt of some garden – city ideas implementation, adapted to the current needs of the diverse expectations concerning different services and types of houses, with the supremacy of small collective houses and detached houses. Local master plan for PGR Łazy and design of residential area, authors: SOL-AR, Jerzy Solarek, Krystyna Solarek, 2001. Elaborated by Author

korzystaną szansą na zrealizowanie współczesnych miast – ogrodów, było, między innymi, odpowiednie zagospodarowanie dużych areałów gruntów po byłych Państwowych Gospodarstwach Rolnych, przejętych w latach 90. XX w. przez osoby prywatne, a położonych w pobliżu dużych miast. Próbę taką stanowiło na przykład sporządzenie w 2001 r. planu miejscowego dla byłego PGR Łazy w gminie Lesznowola na powierzchni ponad 240 ha, choć realizacja inwestycji dotąd się nie zaczęła (il. 3).

Zarówno zrealizowane, jak i teoretyczne wizje „miast idealnych”, a także prace wielu architektów i urbanistów, poszukujących nie tylko sposobów naprawy miasta, ale też nowych środków wyrazu artystycznego, połączone ze specyficznymi warunkowaniami społecznymi i politycznymi, były zacznem dla nowego nurtu w kierunkach rozwoju

architektury i urbanistyki – modernizmu, który, jako wyraz architektury i urbanistyki nowoczesnej, przechodził w czasie kilkudziesięciu lat różne przeobrażenia¹⁴.

Wydarzeniem kulminacyjnym w rozwoju tej idei i przełomowym momentem w dziejach współczesnej urbanistyki, skutkującym poważnymi przeobrażeniami struktur urbanistycznych, było przyjęcie po IV Kongresie Nowoczesnej Architektury (CIAM) w 1933 r. „Karty Ateńskiej”. Zawarto tu krytykę stanu istniejącego miast, ocenę przyczyn tego stanu i postulaty co do dalszych kierunków działania na rzecz poprawy warunków mieszkaniowych ludności miast. Karta została później opublikowana w wielu językach i przy różnym zabarwieniu ideologicznym, tak więc zawarte w niej zapisy bywały rozmaicie interpretowane przez projektantów. Jej entuzjaści two-

¹⁴ „Modernizm, jego źródła, powstanie i rozwój, a także zakwestionowanie, jest w dziedzinie kultury jednym z najistotniejszych zjawisk cywilizacyjnych w orbicie kultury zachodniej XX”, za:

L. Kłosiewicz, *Architektura w XX w. – Modernizm, Postmodernizm*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom XLVII, R. 2002, z. 3, s. 277.

4. „Należy wykorzystać możliwości nowoczesnej techniki dla wznoszenia luźno rozstawionych wysokich budynków mieszkalnych i uwalniać w ten sposób grunty miejskie, celem zakładania rozległych terenów zielonych”(jeden z postulatów IV Międzynarodowego Kongresu Architektury Nowoczesnej- CIAM, który odbył się w Atenach w 1933 r., zawarty w tzw. Karcie Ateńskiej- sformułowano za tłumaczeniem wersji włoskiej Gino Polliniego, zamieszczonym w książce H. Syrkus, *Spoleczne cele urbanizacji*, PWN, Warszawa 1984. Ta wizja modernistów mogła się podobać - po lewej pozornie pozytywny obraz „zielonego miasta”. W rzeczywistości powstało wiele rozległych, zaniedbanych, „nobody’s” przestrzeni osiedlowych, co widać na zdjęciu po prawej stronie. Osiedle przy ul. Bernardyńskiej w Warszawie. Fot. Autor

4. “It is essential to utilize the resources of modern techniques, to erect high buildings, set far apart from one another, to free the ground for broad verdant areas.” This modernists’ idea could have been well-liked – on the left side the image of a “green city” that seems to be positive. In real many huge, neglected, “nobody’s” spaces were developed, what can be seen at the photograph on right side. Photo: Author

rzyli na całym świecie, rozwijając twórczo zawarte w niej wytyczne. Byli wśród nich tacy praktycy i teoretycy jak: José Luis Sert, Sigfried Giedion, Lewis Mumford, Eliel Saarinen, Le Corbusier, Richard Neutra, Alvar Aalto, Mies van der Rohe, Walter Gropius, czy Kenzo Tange¹⁵.

Jan Maciej Chmielewski twierdzi, że pogląd na przestrzenną ideę miasta nie był w tym dokumencie wyjaśniony, jednak dosłowne przełożenie niektórych zapisów Karty na język rozwiązań projektowych doprowadziło do poważnych zmian krajobrazu miejskiego¹⁶. Piotr Lorens uważa jednak, że modernizm był pierwszą i jedyną pełną propozycją doktryny urbanistycznej, a jej wykładnia – Karta Ateńska – zawierała wyraźne wskazówki co do kształtowania formy przestrzeni¹⁷.

To, co później najmocniej wpłynęło na struktury miejskie, wiązało się ze wskazywaną w Karcie koniecznością odejścia od tradycyjnej formy miasta, zaleceniem podziału na wyraźne strefy funkcjonalne, rozluźnienia zabudowy (poprzez stosowanie zasady izolowania za pomocą terenów zieleni wszyst-

kich funkcji konfliktowych, ale i pojedynczych budynków między sobą), skonstruowania nowych elementów zabudowy miejskiej do struktury zastanej i do krajobrazu naturalnego. Negatywnymi skutkami wdrażania tej koncepcji były m.in. anonimowość przestrzeni miejskich, zanik związków sąsiedzkich, wywołanie wzmożonych przemieszczeń ludności, zajmowanie coraz większych terenów pod zabudowę. Ruch nowoczesny umocnił jednak tendencję do traktowania zieleni jako elementu poprawiającego warunki życia w mieście i otaczającego zabudowę, a na jego bazie powstało wiele zielonych miast i osiedli (il. 4).

W USA uważano, że koncepcja promująca ideę „Miasta Funkcjonalnego” („City Functional”) była konieczną reakcją na ideę „City Beautiful”, która przestała być adekwatna do sytuacji, wymagających rozwiązań wielkoskalowych, uwzględniających potężne potrzeby komunikacyjne. W duchu tej idei narodził się więc nowy ruch odnowy urbanistycznej i przebudowy miast „Urban Renewal Movement”, realizowany na wielką skalę i finansowany przez

¹⁵ E. Mumford, *The Emergence of Urban Design in the Breakup of CIAM*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 16.

¹⁶ J.M. Chmielewski, op. cit., s. 57.

¹⁷ P. Lorens, *Kształtowanie nowej doktryny urbanistycznej*, w: E. Cichy-Pazder, T. Markowski (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Warszawa 2009, s. 38.

państwo, mający swoje apogeum w latach 1950 – 1960¹⁸. Podstawą wszelkich rozwiązań projektowych była segregacja funkcjonalna i podporządkowanie koncepcji potrzebom transportowym, z dominacją olbrzymich arterii komunikacyjnych.

Zatrącenie ludzkiej skali w projektowaniu, ekspansja miast i jednoczesna degradacja ich śródmieść doprowadziły jednak wkrótce do wielkiej krytyki tych koncepcji, a skutkiem ich kontestacji stało się poszukiwanie nowych wzorców miasta i zasad projektowania urbanistycznego. Słuszne idee z początku XX wieku, mające uzdrowić miasta, wbrew woli ich twórców stały się, wskutek rozmaitych złożonych procesów, przyczyną kolejnych „chorób” organizmów miejskich. Koniec fascynacji funkcjonalizmem i modernizmem był więc jednocześnie początkiem epoki współczesnego planowania¹⁹.

3. Rozczarowani modernizmem

Już w roku 1956 José Luis Sert, zwolennik i propagator ruchu nowoczesnego w Stanach Zjednoczonych, podczas kongresu urbanistycznego w Harvardzie, dostrzegł niebezpieczeństwo, związane z nieprawidłowościami w rozwoju miast, a przede wszystkim z rozlewaniem się zabudowy na przedmieścia i stwierdził, że najlepszym sposobem walki o obronę jądra miasta przed odśrodkowymi siłami decentralizacji może być tylko recentralizacja²⁰.

Powszechna krytyka kierunków urbanizacyjnych na świecie nasiliła się na początku lat 60. XX w. W tym czasie ukazały się istotne opracowania, będące podstawą dyskusji o przyszłości miast²¹. Krytykowano rozmaite negatywne skutki realizacji miast

według zasad funkcjonalizmu, a koncentrowano się na trzech grupach zagadnień, tj. suburbanizacji, degradacji środowiska przyrodniczego i degradacji przestrzeni kulturowych. Już wówczas powstały w USA przełomowe realizacje urbanistyczne, w których kładziono nacisk na powiązanie nowych zespołów zabudowy z tradycyjną tkanką miejską, preferowanie ruchu pieszego oraz stosowanie tradycyjnych form urbanistycznych²². W Europie także zaczęto w latach 70. XX w. poszukiwać możliwości realizacji zindywidualizowanych form zabudowy²³. Powrót do tradycyjnych układów urbanistycznych rozpowszechnił przekonanie, że idea „miasta zielonego” upadła. Istotnie – przy stosowaniu obrzeżnej zabudowy i rehabilitacji tradycyjnej ulicy stała się ona trudna do realizacji.

Również w Polsce, mimo obowiązującej doktryny modernistycznej oraz specyficznej sytuacji ekonomicznej, politycznej i społecznej, podejmowano próby działań na rzecz humanizacji środowiska zamieszkania i zastosowania niektórych tradycyjnych form urbanistycznych²⁴. Negatywna ocena efektów budowania w duchu modernizmu i funkcjonalizmu nie doprowadziła jednak do stworzenia żadnych koncepcji na przyszłość.

Tymczasem w USA krytyka ta znalazła swój niezwykle mocny wyraz w ruchu **Nowego Urbanizmu**, rozpropagowanym w latach 80-tych XX wieku przez architektów Elizabeth Plater – Zyberk i Andreas’a Duany, a mającym swój przestrzenny manifest w projekcie zespołu mieszkaniowego Panhandle – Seaside na Florydzie²⁵. Formalny zapis priorytetów tej idei można znaleźć w „Karcie Programowej Nowego Urbanizmu”, przyjętej w 1996 roku na

¹⁸ L.J. Brown, D. Dixon, O. Gillham, op. cit., s. 8.

¹⁹ „Współczesność nie ma dokładnej definicji. Znaczenie tego słowa zależy od kontekstu, w jakim jest użyte. W odniesieniu do architektury często kojarzy się ją z XX stuleciem, ale jej źródła są wcześniejsze”. L. Kłosiewicz, op. cit., s.270. W tym rozumieniu pojęcia współczesności opisano w pierwszej części, dotyczącej koncepcji urbanistycznych końca XIX wieku i XX wieku. Tu jednak, jak i w tytule pracy, mowa o epoce nam współczesnej, tj. okresie przełomu wieków XX/XXI.

²⁰ L.J. Brown, D. Dixon, O. Gillham, op. cit. s. 63.

²¹ Między innymi: K. Lynch, *A Theory of Good City Form*, MIT Press, Cambridge, Mass 1981, jako kontynuacja: *The image of the city*, MIT Press, Cambridge, Mass 1960; J. Jacobs, *Death and Life of Great American Cities*, Random House, New York 1961; Ch. Alexander i in., *A pattern language: Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press, New York 1977, wyd. polskie: *Język wzorców*, Gdańsk 2008, przekład: A. Kaczanowska, K. Maliszewska, M. Trzebiatowska; Ch. Jencks, *The Language of Post – Modern Architecture*, Academy Editions,

London 1984, wyd. polskie: *Architektura postmodernistyczna*, Warszawa 1987, przekład: B. Gadomska.

²² M. Sorkin, *The End(s) of Urban Design*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 144 – 155.

²³ Np. we Francji - nowe miasta wokół Paryża, w tym Cergy – Pontoise oraz Saint Quentin en Yvelines, kwartał mieszkaniowy przy Vinetaplatz w Berlinie, projektu P. Kleihues (1974 – 76), w Wiedniu przy Molitorgasse – Dopplergasse, za: T. Sumień, *Forma miasta. Kontekst i Anatomia*, Warszawa 1992, s. 88.

²⁴ Jak choćby poprzez wprowadzenie „uliczek mieszkaniowych” wyznaczonych dość kameralną zabudową mieszkaniową w projekcie dzielnicy Ursynów Północny w Warszawie. Projekty wybrano w trybie konkursów – w 1971 r. dla Ursynowa Północnego (autorzy: M. Budzyński, J. Szczepanik – Dzikowski, A. Szkop, L. Kraus, W. Witaszewski), w 1973 r. dla Ursynowa Południowego (autorzy: A. Fabierkiewicz, E. Sander – Kysiak, M. Świerczyński).

IV Kongresie Nowego Urbanizmu, opublikowanej w 2001 roku, przetłumaczonej i wydanej w Polsce w roku 2005 pod nazwą „Karta Nowej Urbanistyki”²⁶. W dokumencie tym krytycznie ocenia się niedoinwestowanie obszarów śródmiejskich, chaotyczne rozpraszanie się zabudowy, narastającą segregację ekonomiczną i społeczną, pogarszający się stan środowiska naturalnego, zmniejszanie się obszarów rolnych i otwartych oraz degradację zabudowy stanowiącej dziedzictwo kultury. Wszystko to powinno być widziane jako jedno złożone wyzwanie dla budowania wspólnoty mieszkańców. Karta opowiada się za rewaloryzacją istniejących centrów miejskich oraz samych miast w spójnych regionach metropolitarnych, za przekształceniem rozproszonej zabudowy podmiejskiej we wspólnoty sąsiedzkie, tworzące różnorodne dzielnice, za ochroną środowiska naturalnego oraz zastanęto dziedzictwa kulturowego.

Małgorzata Hanzl twierdzi, że Nowy Urbanizm był w istocie krytyką amerykańskiego miasta i rozlewania się miast oraz dążeniem do zastąpienia ideału domu z ogródkiem utożsamianego z „American dream”²⁷ – wzorcem zabudowy skoncentrowanej, zróżnicowanej funkcjonalnie, o dużej intensywności, z bogatą przestrzenią publiczną i projektowanej na bazie tradycyjnych struktur miejskich²⁸.

Początkowo ten opisywany ruch propagował historyzujące formy zabudowy, odwołując się do tradycji neoklasycznego planowania miejskiego, czego przykładem są liczne projekty Leona Krier’a. „Nowy Urbanizm na pierwszy rzut oka wydaje się być głównie podręcznikiem historycznych form urbanistycznych”²⁹. Opisywany był więc w literaturze jako **Postmodernizm** lub **Kontekstualizm**³⁰. Z tego, między innymi, względu do dziś jest często

krytykowany³¹, szczególnie w Europie, gdzie „... stosunek do postmodernizmu amerykańskiego był na ogół krytyczny. Traktowano go jako przejaw populistycznych trendów kultury konsumpcyjnej. Mimo to, chociaż uwarunkowania w Europie były odmienne, na starym kontynencie również wystąpiły trendy krytyki wobec modernizmu, mające wiele wspólnego z postmodernizmem”³².

W późniejszych latach nie przywiązywano już większej wagi do formy przestrzennej, kształtowanej na bazie tej idei, koncentrując się na ideologii, która powinna przyświecać projektowaniu urbanistycznemu. Można odnotować pewne zróżnicowanie formalne rozwiązań projektowych, które połączone są wspólną ideą Nowego Urbanizmu, a jest wśród nich, m.in. projekt miasteczka Karow Nord koło Berlina, opisywany w literaturze jako przykład zastosowania form modernistycznych³³. Ta ocena zabudowy osiedla jest jednak dyskusyjna, a obserwując projekty nagradzane corocznie przez Kongres Nowej Urbanistyki³⁴, dochodzi się również do konkluzji, że ciągle jednak najbardziej doceniane przez ideologów tego ruchu są projekty odwołujące się do historycznych układów formy zabudowy, nawet jeśli stosuje się nowatorskie rozwiązania architektoniczne budynków³⁵.

Chyba najistotniejszy jest jednak fakt, że Nowy Urbanizm to dziś przede wszystkim luźna sieć wymiany poglądów i informacji pomiędzy zwolennikami reform w projektowaniu urbanistycznym³⁶.

Równoległe z obywatelskim ruchem Nowego Urbanizmu, zapoczątkowanym przez architektów, a później promowanym przez naukowców i projektantów, Europejska Rada Urbanistów (ERU) przyjęła w maju 1998 r. na międzynarodowej konferencji

²⁵ A. Duany, E. Plater-Zyberk, *The Town of Seaside: Designed In 1978-1983 by Duany Plater-Zyberk & Co.*, w: D. Kelbaugh, K.K. McCullough (red.), *Writing Urbanism*, Routledge, London-New York 2008, s. 168.

²⁶ *Karta Nowej Urbanistyki*, przekład P. Choynowski, M.M. Mycielski, „Urbanista”, R. 2005, nr 6.

²⁷ „Amerykański sen” – wizja sposobu życia dla społeczeństwa w USA, oczekującego gwarancji prywatności terytorium i bezpieczeństwa, co w połączeniu z dużą mobilnością, najlepiej mogło być realizowane na przedmieściach, za: J.M. Chmielewski, *Dezurbanizacja niweczy ład przestrzenny*, w: „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom XLVII, R. 2002, z. 3, s. 243.

²⁸ M. Hanzl, *Założenia ruchu Nowy Urbanizm w USA a problemy związane z rozlewaniem się miast w Polsce*, w: E. Cichy-Pazder, T. Markowski, (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Warszawa 2009, s. 86.

²⁹ P. Lorens, *Nowy Urbanizm jako strategia strukturalizacji amorficznych przestrzeni podmiejskich*, w: Lorens P. (red.), *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Warszawa 2009, s. 305.

³⁰ L. J. Brown, D. Dixon, O. Gillham, op. cit., s. 72. Więcej na ten temat m. in. w: P. Lorens, *Tematyka przestrzeni publicznej miasta*, Gdańsk 2006, s. 76 – 88.

³¹ Krytykowane są również niezrealizowanie w projektach tworzonych w duchu Nowego Urbanizmu idei różnorodności społecznej i brak podbudowy teoretycznej.

³² L. Kłosiewicz, op. cit., s.281.

³³ Za: M. Hanzl, op. cit., s. 89.

³⁴ Kongres Nowej Urbanistyki – Congress of New Urbanism (CNU) prowadzi wiele interesujących inicjatyw, dotyczących projektowania urbanistycznego oraz architektonicznego.

³⁵ Patrz: www.cnu.org

³⁶ M. Hanzl op. cit., s. 90.

w Atenach Nową Kartę Ateńską, aktualizowaną co 4 lata, przetłumaczoną na język polski w roku 2003³⁷. Nowa Karta i jej aktualizacje ogniskują się na mieszkańcach i użytkownikach miast oraz ich potrzebach w szybko zmieniającym się świecie. Karta promuje wizję **Miasta Spójnego** - spójnego w czasie, z zachowaniem ciągłości historycznej i tradycji, spójnego społecznie, ekonomicznie, w którym zapewniona będzie również spójność środowiska. Najistotniejsze działania urbanistów mają, między innymi, chronić i wzbogacać ulice, place i bulwary, prowadzić do rehabilitacji zdegradowanych fragmentów tkanki miasta, tworzyć unikalny krajobraz miejski, wyrażający jego „genius loci”, chronić wszystkie znaczące elementy przyrody i dziedzictwa kulturowego oraz sieci terenów otwartych. Wprawdzie z zapisów Karty nie można wyciągnąć konkretnych wniosków odnoszących się do kształtowania formy przestrzennej miasta, jednak jej idee są często propagowane w projektowaniu urbanistycznym.

Tymczasem w opozycji do zasad projektowania według idei Nowego Urbanizmu, a więc z bardziej lub mniej dosłownym nawiązaniem do tradycyjnych form urbanistycznych, w ostatniej dekadzie wielu architektów powróciło do awangardy lat 30. XX wieku jako inspiracji estetycznej, czego przykładem są choćby liczne realizacje niemieckie, holenderskie i skandynawskie. Poprzez zastosowanie rozluźnionej zabudowy kształtuje się „negatywową” przestrzeń otwartą pomiędzy budynkami. Ideą tej przestrzeni jest zarówno otwarcie na zieleni i światło, jak i na zmiany społeczne oraz technologiczne, zachodzące w społeczeństwie. Idea Nowego Urbanizmu bywa dziś więc krytykowana nie tylko ze względów estetycznych czy społecznych, o czym była mowa wcześniej, ale również dlatego, że odnosi się zawsze do tradycyjnych wizji miasta, a przede wszystkim - tradycyjnego modelu życia w mieście, nie uwzględniając nowych, mocno zindywidualizowanych potrzeb funkcjonalnych, społecznych i estetycznych współczesnych mieszkańców miast. Według tego poglądu, rozpowszechnionego przede wszystkim w literaturze amerykańskiej, społeczeń-

stwa ery internetu i kontaktów wirtualnych potrzebują nowych rozwiązań – są na przykład takie duże grupy społeczne, które chętnie mieszkają poza miastem tradycyjnym z jego wszystkimi problemami, w środowisku zamieszkania ograniczającym się do domu lub mieszkania zintegrowanego z przyrodą³⁸. I przeciwnie – wielu zwolenników mają śródmieścia o atrakcyjnych i nasyconych programem usługowym przestrzeniach publicznych, nawet jeśli warunki mieszkaniowe są w nich dalekie od tych, które dotąd uważaliśmy za minimalne³⁹.

W szczególnie dyskusyjny sposób ujmuje te nowe potrzeby miasta i jego mieszkańców Rem Koolhaas, promujący powrót do wielkoskalowych rozwiązań przestrzennych w swojej wizji **Posturbanizmu**. Twierdzi wręcz, że krytyka kierunku rozwoju współczesnych miast i próby sterowania tym rozwojem poprzez cząstkowe projekty urbanistyczne są z góry skazane na niepowodzenie⁴⁰. Podważając zasadność projektowania urbanistycznego, widzi raczej przyszłość w poszczególnych - śmiałych i zindywidualizowanych - rozwiązaniach projektowych pojedynczych budynków lub ich kompleksów, tworzonych przez najlepszych architektów, jak Zaha Hadid, Peter Eisenmann, Frank Gehry czy Thom Mayne. Również Timothy Love twierdzi, że najkorzystniejszym rozwiązaniem dla miast, budowanych wspólnie głównie przez wielkie korporacje, są projektowane na zamówienie wielkoskalowe zespoły urbanistyczne – architektoniczne, określane nawet jako wielkoskalowe dzieła architektoniczne. Uważa, że paradygmatem lepiej odpowiadającym potrzebom nowych technologii i oczekiwań inwestorów, a generalnie rzecz ujmując – doktrynie liberalnej, jest zastosowanie rzutu otwartego, nie zdefiniowanego liniami zabudowy, pozwalającego na właściwe relacje między zabudowanymi i zielonymi częściami działki budowlanej, wprowadzenie zieleni do architektury i negatywowej przestrzeni otwartej⁴¹. Pogląd ten zyskuje coraz więcej zwolenników, szczególnie w USA, i choć nie stoi za nim żadna formalna organizacja, ruch ten bywa określany w literaturze, odnoszącej się zarówno do architektury, jak i urbanistyki,

³⁷ *Nowa Karta Ateńska*, przekład: S. Wyganowski, TUP, Warszawa 2003, Oryginał: *La Nouvelle Charte d'Athenes 2003 / The New Charter of Athens*, Firenze 2003.

³⁸ M. Sorkin, *Big Brother is charging you*, w: D. Kelbaugh, K.K. McCullough (red.), *Writing Urbanism*, Routledge, London/New York 2008, s. 250.

³⁹ Dotyczy to zarówno wyposażenia w zieleni, w tereny rekreacji, jak i nieelastycznych rozwiązań funkcjonalnych mieszkań,

więcej m. in. w: J. Mozas, A.F. Per, *Densidad. New Collective Housing*, Vitoria – Gasteiz 2006, s. 43 – 47.

⁴⁰ M. Sorkin op. cit., *The End(s) of Urban Design*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis/London 2009, s. 180, oraz L. J. Brown, D. Dixon, O. Gillham, op. cit., s. 100.

⁴¹ T. Love, *Urban Design after Battery Park City: Opportunities for Variety and Vitality*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis/London 2009, s. 223.

mianem **Neomodernizmu**. Podobnie rysujący się w ostatnich latach kierunek **Dekonstrukttywizmu** - wynika z nostalgii za wczesnym modernizmem⁴².

Gdyby wizje takie zostały w przyszłości wdrożone na większą skalę, pojęcia siatki urbanistycznej, kwartału, czy kontekstu historycznego zniknęłyby (znowu) z projektowania urbanistycznego⁴³. To zagrożenie już dzisiaj widzą niektórzy urbaniści, między innymi Sławomir Gzell, który diagnozuje, że wprowadzenie pojęcia chaosu jako metody tworzenia przestrzeni publicznej służy wyłącznie zwiększeniu zysków inwestorów, świadomie odcinając się od tradycji i przeszłości⁴⁴.

Wielu badaczy prognozuje, że struktury przestrzennej współczesnych **Miast Globalnych** nie da się kształtować za pomocą narzędzi typowych dla projektowania urbanistycznego⁴⁵. Niektóre procesy nie podlegają odgórnemu sterowaniu, a przy rozwiązywaniu problemów współczesnych miast należy brać pod uwagę wszystkie aspekty polityczne, ekonomiczne, geograficzne i inne, w ujęciu globalnym⁴⁶. Mówiąc o miastach globalnych najczęściej odnosimy się do wielkich struktur osadniczych, w których zachodzą szczególnie nasilone zjawiska niekontrolowanego, intensywnego i dynamicznego rozwoju. „Nowinki o dynamice rozwojowej miast amerykańskich, japońskich czy australijskich są oczywiście godne poznania, ale doświadczenia czerpane z tych części świata bywają trudne do zastosowania w Europie, chociażby z tego powodu, że miasta naszego kontynentu wyrastają na podłożu wielowiekowej tradycji. (...) Urbanistyki zatem warto uczyć się na miastach europejskich, szczególnie gdy dla tych miast zamierza się pracować w przyszłości”⁴⁷. W Europie również jednak mamy już do czynienia nie z miastem tradycyjnym, ale całymi aglomeracjami i rozległymi strefami podmiejskimi,

a wręcz miastami – regionami. Próby kontrolowania ich rozwoju przestrzennego powinny być jednak podejmowane, zarówno w celu ochrony tożsamości kulturowej, jak i tworzenia prawidłowej struktury funkcjonalno – przestrzennej.

4. Co dalej z miastem?

Rozpowszechniony jest pogląd, że mimo krytyki zjawiska „urban sprawl” i postępującego zaniku struktur urbanistycznych oraz ich deformacji, mimo prób opisanie wizji funkcjonowania miasta przyszłości – miasta lepszego, bardziej przyjaznego dla ludzi i środowiska przyrodniczego, nie ma dziś spójnych i jednoznacznych recept na kształtowanie jego struktury przestrzennej. Nie powstała też żadna, po modernizmie, nowa doktryna urbanistyczna⁴⁸. Z początkiem XXI wieku tempo rozwoju technologicznego – opartego na badaniach naukowych, innowacjach i ich rozpowszechnianiu w wielu dziedzinach nauki i techniki - jest większe niż kiedykolwiek w historii. Ma to wpływ na sposób życia, gospodarkę, struktury przestrzenne i jakość miast, otwiera nowe możliwości w rozwiązywaniu potrzeb mieszkańców miast przy jednoczesnej ochronie środowiska naturalnego. Dyskutując o przyszłości miasta wszystko to trzeba brać pod uwagę⁴⁹. Przede wszystkim jednak należy określić generalny kierunek pożądanych procesów, a głównym celem badań powinna być forma nowego miasta⁵⁰.

Od początku XX wieku współczesna urbanistyka staje przed wyborem dwóch zasadniczo różnych koncepcji rozwoju miast. Symbolami tych przeciwstawnych wizji są: miasto – ogród i „miasto promienne”⁵¹ (Howard i Le Corbusier). W odniesieniu do współczesności - jedna z tych przeciwstawnych koncepcji - to tworzenie zwartych, scentralizowa-

⁴² D.S. Brown, *Urban Design AT Fifty: A Personal View*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 68, oraz D. Solomon, *Whatever happened to modernity?*, w: D. Kelbaugh, K.K. McCullough (red.), *Writing Urbanism*, Routledge, London-New York 2008, s. 155 – 166.

⁴³ W.S. Saunders, *Rem Koolhaas's writing on cities: Poetic perception and gnomonic fantasy* oraz J. Otero-Pailos, „Bigness” in context: *Some regressive tendencies in Rem Koolhaas' urban theory*, w: D. Kelbaugh, K.K. McCullough (red.), *Writing Urbanism*, Routledge, London-New York 2008, s. 220 – 228.

⁴⁴ S. Gzell, *Dzieło a doktryna*, „Czasopismo Techniczne”, R. 2008, z. 6, s. 74 – 78.

⁴⁵ Więcej o modelu miasta globalnego, m. in. w: P. Lorens, *Tematyizacja przestrzeni publicznej miasta*, Gdańsk 2006, s. 68 – 73.

⁴⁶ E.W. Soja, *Designing the Postmetropolis*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis- London 2009, s. 263.

⁴⁷ J.M. Chmielewski, op. cit., s. 320.

⁴⁸ M. Kochanowski, *Stan doktryny urbanistycznej w Polsce*, w: T. Ossowicz, T. Zipser, (red.), *Urbanistyka w działaniu. Teoria i praktyka*, Materiały II Kongresu Urbanistyki Polskiej, Warszawa 2006, s. 123.

⁴⁹ Istotnym głosem w dyskusji o strukturze współczesnego miasta jest opracowanie P. Lorensa, *Tematyizacja przestrzeni publicznej miasta*, Gdańsk 2006.

⁵⁰ S. Gzell, *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom LIII, R. 2008, z.4, s. 3.

⁵¹ „La Ville Radieuse” – „miasto promienne” - teoretyczny projekt miasta idealnego, proj. Le Corbusier, 1924-1927.

nych jednostek strukturalnych o kontrolowanej wielkości, co ma już wiele wspólnego z rozwojem policentrycznym, a druga – to nieograniczone powiększanie się miast i ich poszczególnych stref. Każda z tych wizji ma swoich zwolenników, a zasadnicze różnice między nimi zostaną niżej omówione.

Koncepcja pierwsza wiąże się więc ze strukturalizacją przestrzeni i z głównymi założeniami zmierzającymi w kierunku kształtowania **Miast Zwartych**, rozwijających się do wewnątrz, intensywnie – lecz odpowiednio do ich skali i charakteru - zabudowanych, o przemieszanej funkcji terenu, przyjaznych pieszym, dostępnych komunikacyjnie. „Koncepcja Miasta Zwartego zawiera pewne elementy wypukłone w strategii «dead is dead» (martwe jest martwe), proponowanej przez B.W. Mara. Uważa on, że rozsądniej jest intensyfikować zabudowę w miejscach, w których próg pojemności środowiska został już przekroczony, niż rozpocząć ją w nowym miejscu i stwarzać kolejne zagrożenie”⁵². Dobrze i wyraziście odzwierciedla także tę ideę promowanie zabudowy terenów już zajętych przez miasto, tzw. „brown fields” zamiast wolnych, otwartych przestrzeni - „green fields”.

Coraz powszechniejsze staje się też pojęcie **Miasta Oszczędnego**, wiążącego się z umiejętnością użytkowania terenu, zasobów naturalnych, zasobów istniejącej zabudowy oraz oszczędną gospodarką energią - co, w zasadzie, odpowiada idei miasta zwartego, przy mniej restrykcyjnych założeniach i wymogach.

Idea miasta zwartego jest pochodną koncepcji **Ekopolis**, opisanej przez Barbarę Szulczewską⁵³, a wywodzi się z teorii ekosystemu, uwzględniającej cztery zasadnicze mechanizmy jego funkcjonowania: zasilanie w materię i energię, eksport materii, zdolność utrzymywania odporności na czynniki zewnętrzne oraz zdolność kumulowania energii i materii. Według strategii „Ekopolis” rozwiązywanie zewnętrznych i wewnętrznych problemów miasta koncentruje się na świadomym sterowaniu przepływami materii i energii.

Podstawą kształtowania miasta zwartego powinno więc być dążenie do ograniczenia zużycia energii, w tym: ograniczenie transportu kołowego, skrócenie

ciągów i sieci przesyłowych poszczególnych mediów, a także ograniczenie „rozlewania się” zabudowy na tereny podmiejskie. Stwierdzono wobec tego, że największe szanse na oszczędne gospodarowanie zasobami i energią będą miały miasta o zwartej zabudowie i miasta niezbyt duże. Graniczna wielkość takiego miasta jest różnie określana – główną determinantą powinna być ocena możliwości transportowych, (przy czym za podstawowy środek komunikacji uważa się rower), możliwości stworzenia zróżnicowanego rynku pracy, a jednocześnie zasięg dojścia pieszego do terenów zieleni, które powinny być zlokalizowane na obrzeżach. Uważa się więc, że liczba mieszkańców powinna wahać się w granicach: 60 – 100 tysięcy mieszkańców⁵⁴. To zaledwie dwu –, trzykrotnie więcej, aniżeli miało pomieścić wzorcowe miasto – ogród⁵⁵ i pięćdziesięciokrotnie mniej, niż przewidywał Le Corbusier w projekcie „Miasta współczesnego” dla trzech milionów mieszkańców. Stąd wniosek, że koncepcja ta nie odpowiada na wątpliwości co do kierunków i zasad kształtowania wielkich aglomeracji miejskich, choć wiele jej postulatów może być zastosowanych w każdej skali. W koncepcji miasta zwartego zwraca się uwagę nie tylko na wynikające z jej zastosowania ograniczenia „śladu ekologicznego” miasta⁵⁶, ale też liczne względy społeczne i estetyczne, w tym przywrócenie miastu walorów „miejskości”. W tym aspekcie koncepcja ta zbiega się z niektórymi postulatami ruchu Nowego Urbanizmu.

„Miasto Zwarte” i „Miasto Oszczędne” – to koncepcje związane z pierwszym wymienionym wariantem rozwoju miasta – a więc jego strukturalizacji i centralizacji, mające swoje odbicie w głównym nurcie idei Nowego Urbanizmu, wspierane przez teorię ekosystemu i wizję „Ekopolis”.

Promowanie idei miasta zwartego wydaje się być szczególnie uzasadnione w Polsce. Tu niezwykle ważne staje się powstrzymanie bądź odpowiednie ukierunkowanie wielu jednocześnie toczących się procesów – rozlewania się zabudowy w strefach podmiejskich, degradacji licznych opuszczonych terenów, nieczytelności przestrzeni publicznych, zanikania wyrazistych struktur miejskich, przy jednoczesnym zaniku więzi sąsiedzkich i aktywności obywatelskich.

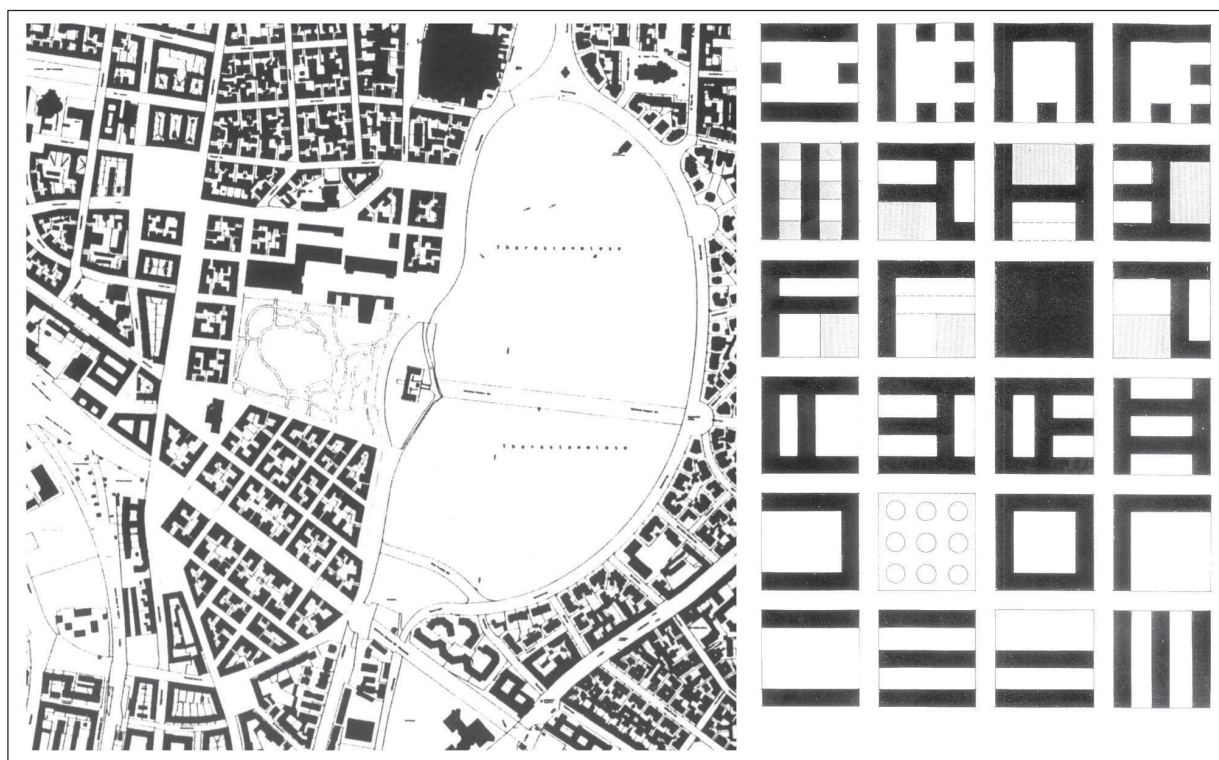
⁵² B. Szulczewska, *Teoria ekosystemu w koncepcjach rozwoju miast*, Warszawa 2002, s. 114.

⁵³ Więcej na temat koncepcji „Ekopolis” pisze B. Szulczewska w: op. cit., s. 105, Warszawa 2000.

⁵⁴ Niektórzy twierdzą, że idealnym rozwiązaniem jest miasto liczące około 70 tysięcy mieszkańców, za: B. Szulczewska, op. cit., s. 113.

⁵⁵ Howard przewidywał, że liczba mieszkańców nowych miast – ogrodów powinna wynosić ok. 30 – 32 tys.

⁵⁶ B. Szulczewska, op. cit., s. 122.

5. Theresienhöhe w Monachium (projekt Steidle Architekten/Otto Steidle z 1997 r., realizacja: 2000- 2005). Autorzy projektu zespołu zabudowy zainspirowali się układem tradycyjnych kwartałów i siatki ulicznej w sąsiedztwie (zaproponowany podział na kwartały na ilustracji po lewej) i w dostosowaniu do ich skali i rytmu zaproponowali dość swobodne usytuowanie budynków (wstępne pomysły na wypełnienie kwartałów pokazano na ilustracji po prawej). Takie podejście łączy niektóre cechy „miasta zwarte” i „miasta zielonego”. Źródło: Steidle Architekten

5. Theresienhöhe area in Munich (Steidle Architekten/Otto Steidle design 1997 r., construction: 2000- 2005). The authors of the design for the were inspired by the traditional division to the city blocs and strict grid, that exists in the neighbourhood (the proposed division to the blocs at the illustration on the left side), but according to their rhythm and scale, they proposed rather free situation of buildings with a maximum of architectural freedom possible (the initial blocs' structure ideas are shown at the illustration on the right). This way of design joins then both – some elements of “compact city” and “green city” ideas. Acc. to: Steidle Architekten

Odmienną koncepcję rozwoju odzwierciedla **Miasto Zielone**. Według Szulczewskiej⁵⁷ jest to drugi nurt w tworzeniu teoretycznych podstaw planowania rozwoju miasta, w którym ma zastosowanie teoria ekosystemu. Tu uwaga koncentruje się przede wszystkim na odpowiedniej relacji pomiędzy terenami zabudowanymi i tymi, które pełnią funkcje przyrodnicze. Istotne jest bogate wyposażenie miasta w tereny biologicznie czynne i kształtowanie rozbudowanych systemów terenów otwartych. Zaletą tej koncepcji jest nie tylko korzystny wpływ na funkcjonowanie przyrody, ale znaczenie, jakie ma ona w tworzeniu warunków życia mieszkańców metropolii. „Miasto Zielone” ma wiele wspólnego z koncepcją rozwoju rozproszonego osadnictwa, zatopionego w zieleni, dającego efekt miasta – par-

ku, a także z niektórymi koncepcjami Koolhaas'a⁵⁸. Założenia istotne dla „Miasta Zielonego” stanowiły również podstawowe przesłanki w projektowaniu miast okresu modernizmu i wyrażały się w idei strefowania i rozdzielania poszczególnych stref systemowo zaprojektowanymi terenami zieleni. Warto zadać sobie pytanie, w jaki sposób przełożyć osiągnięcia modernizmu z zakresu ekologii na współczesne koncepcje rozwoju miast. Częściową odpowiedzią są udane próby stosowania na dużą skalę zieleni, przy jednoczesnym ukształtowaniu zróżnicowanych, wielofunkcyjnych zespołów zabudowy z przyjaznymi i wyrazistymi przestrzeniami publicznymi w projektach biura Steidle Architekten (il. 5, 6).

Charles Waldheim⁵⁹ przeciwstawia idei Nowego Urbanizmu, która najczęściej kojarzona jest z kon-

⁵⁷ Op. cit., s. 121.

⁵⁸ Architekt ten, niezwykle krytyczny w stosunku do postmodernistycznej wizji miasta, proponuje przyjęcie koncepcji „pustek”,

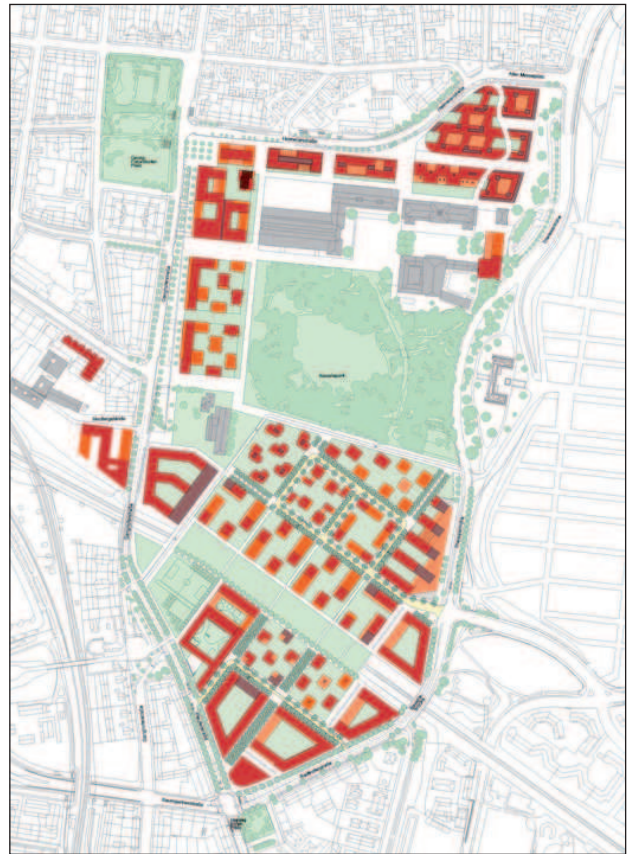
a więc przestrzeni pomiędzy budynkami i skoncentrowanie się na ich kształtowaniu. Z.K. Zuziak, op. cit., s. 25.

⁵⁹ Ch. Waldheim, *The other' 56*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 227 – 235.

cepcją „Miasta Zwartego” i tradycyjnym projektowaniem urbanistycznym, metodę **Landscape Urbanism** - urbanistyki krajobrazu, gdzie dla określenia przeznaczenia terenu pojęcie „programu” zastępuje się „potencjałem” i „środowiskiem”, częściej też analizuje się system rozmaitych powiązań niż pojedynczą strukturę. Idea ta ma czerpać najlepsze wzorce z tej części dorobku ruchu nowoczesnego, które dotyczyły kształtowania środowiska i rozwiązywania problemów społecznych. Za przykład zastosowania tego podejścia podaje się przebudowę Delaware River Front w Filadelfii, Eastern Darling Harbor w Sydney czy port wewnętrzny w Amsterdamie i Central Waterfront w Toronto (il. 7).

Obie opisywane idee, wywodzące się z teorii „Ekopolis” próbuje się łącznie wdrożyć w nowych programach urbanistycznych dla Holandii, gdzie policentryczny układ miast (w tym Amsterdamu, Rotterdamu i kilku mniejszych) otrzymał w rządowym dokumencie z roku 1996 nazwę „Randstadt green global city”, a docelowo, po powiększeniu i przekształceniu planowany jest jako „Delta Metropolis”. Ma to być duża „zielona” metropolia o niskiej gęstości zaludnienia, wyposażona w areły „miejskiego rolnictwa”, „ogrodo-parki” dla rekreacji, „eko – drogi” z „eko – samochodami” – „... to systematyczne powiększanie parkowego i ogrodowego środowiska zamieszkania o gęstościach zbliżonych do średnich dla regionu, równoległe z procesami ciągłego przywracania tego środowiska do stanu kontrolowanego ekosystemu sprzed ingerencji człowieka”⁶⁰.

Coraz istotniejszy staje się więc szeroko pojęty rozwój zrównoważony, który odzwierciedla się, między innymi, w idei **Smart Growth** - rozwoju delikatnie ważącego potrzeby człowieka i środowiska naturalnego⁶¹. Koncepcja ta dotyczy głównie przedmieść, w których skupia się największa część mieszkańców współczesnych aglomeracji, a których styk z naturalnym krajobrazem jest najwyraźniejszy. Przy ich zagospodarowaniu powinny być stosowane najnowsze osiągnięcia nauki i techniki oraz wielodyscyplinarne analizy⁶². Wraca koncepcja „Powolnych Miast” – **Cittaslow (Slow Cities)**, stworzona

6. Zespół wielofunkcyjnej zabudowy Theresienhöhe w Monachium (pow. ok. 45 ha), autor: Otto Steidler z zespołem, Steidle Architekten, projekt: 1997 r., realizacja: 2000-2005. Źródło: Steidle Architekten

6. Theresienhöhe mix – use complex in Munich (site area app. 45 ha), author: Otto Steidler with partners, Steidle Architekten, project: 1997, construction: 2000-2005. Acc. to: Steidle Architekten

we Włoszech pod koniec XX wieku, a zakładająca, że najkorzystniejsze dla człowieka jest znalezienie przez niego własnego rytmu życia, odpowiednie wykorzystanie czasu, dbałość o zagrożone środowisko naturalne i kulturowe, dostosowanie innowacji technologicznych do stylu życia, w przeciwieństwie do prostego życia w zgodzie z naturą, ale też w przeciwieństwie do chęci zawładnięcia terenem⁶³.

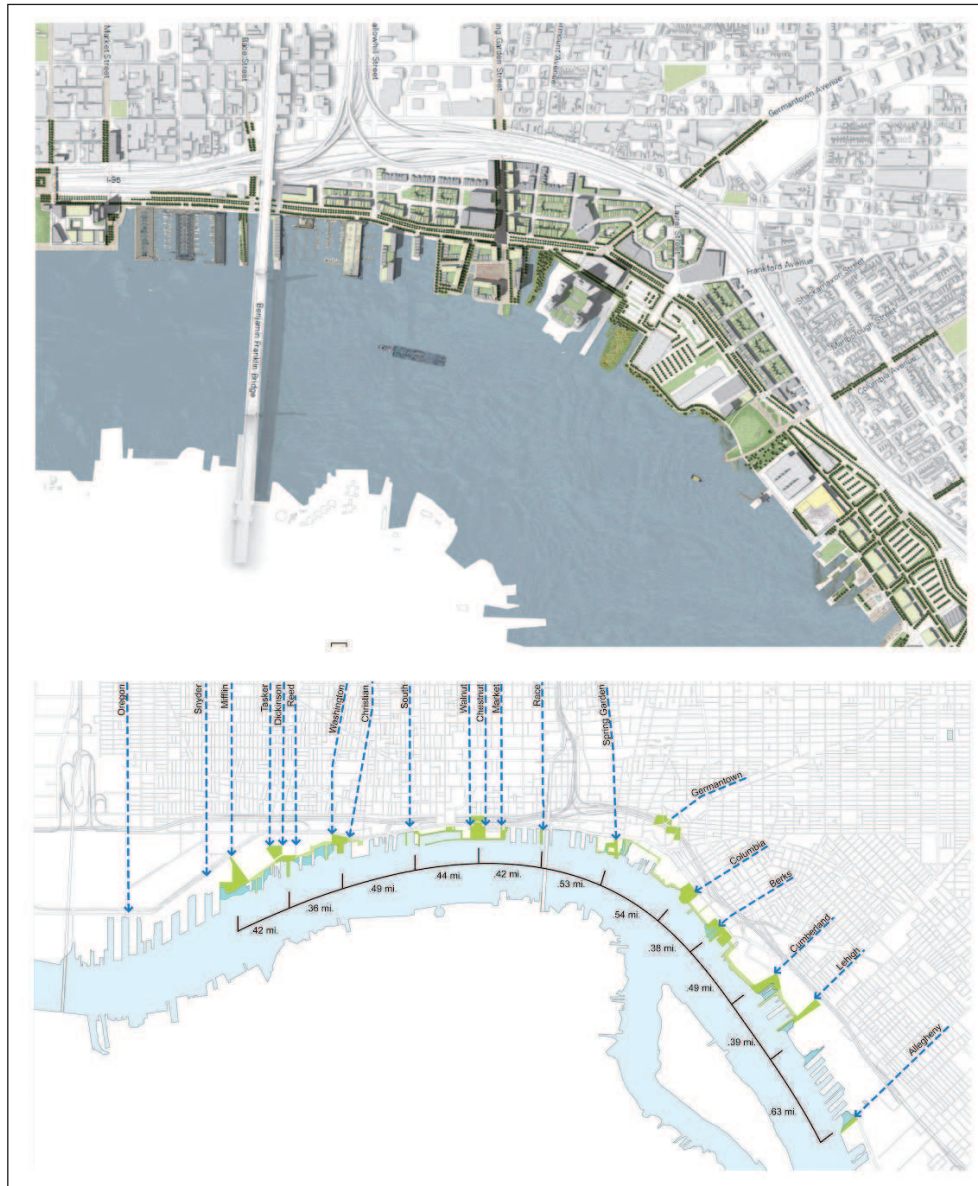
Oprócz obu dominujących i najbardziej przeciwstawnych dróg, którymi może podążać rozwój miast - „Miasta Zwartego” i „Miasta Zielonego”, rysują się poglądy odmienne, bądź uzupełniające te dwie koncepcje.

⁶⁰ R. Sebastyański, *Randstadt Holland. Od miejskich suburbi do regionalnej metropolii*. w: P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa, 2005, s. 101.

⁶¹ L.J. Brown, D. Dixon, O. Gillham, op. cit., s. 98.

⁶² A. Krieger, *Where and How Does Urban Design Happen?*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 98.

⁶³ E. Kaczmarek, *Ekourbanistyka – natura, technika i sztuka*, w: E. Cichy-Pazder, T. Markowski (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Warszawa 2009, s. 195; patrz również: www.cittaslow.org.

7. Projekt zagospodarowania przestrzennego wybrzeża rzeki Delaware w Filadelfii – wg Waldheim’a przykład projektowania urbanistycznego wykorzystującego metodę: „landscape urbanism”. U góry projekt dla centralnego fragmentu wybrzeża, u dołu schemat rozmieszczenia i dostępności parków miejskich na wybrzeżu. Źródło: *Master Plan for the Central Delaware*, www.plancentraldelaware.com

7. Delaware Riverfront development plan (Philadelphia) – Waldheim gives this project as an indicative of “landscape urbanism” line of work. At the top illustration – the design for a central section of riverfront, at the bottom – the diagram of public parks distribution and accessibility. Acc. to: *Master Plan for the Central Delaware*, www.plancentraldelaware.com

W opublikowanej w 2008 r. książce pt. „Writing Urbanism” D. Kelbaugh i J. Kaliski, wyróżniają trzy współczesne paradygmaty urbanistyki: Nowy Urbanizm i Posturbanizm, omówione wyżej, a także **Urbanizm Codzienny**⁶⁴. Ten ostatni kierunek, to pojedyncze działania dotyczące tkanki miejskiej, wynikające z doraźnych potrzeb lokalnych społeczności, znane też pod nazwą mikrointerwencji. Ma on

wiele wspólnego z przykładami działalności urbanistycznej, opisaną przez Provoosta i Vanstiphouta, a połączonej ideą **Ditch Urbanism** (urbanistyka odrzucona – dla odrzuconych?). To projekty niekonwencjonalnych rozwiązań dla szczególnie problematycznych części miast, oparte najczęściej na estetyce modernizmu, bardzo pieczołowicie, metodą małych kroków dostosowujące rozwiązania do zasta-

⁶⁴ D. Kelbaugh, *Further Thoughts On The Three Urbanisms*, s. 105, oraz: J. Kaliski, *Everyday Urban Design: Towards default urbanism and/or urbanism by design?*, s. 115 – 119, w: D. Kel-

baugh, K.K. McCullough (red.), *Writing Urbanism*, Routledge, London-New York 2008.

8. Neckarvorstadt, Heilbronn, 2009, autorzy: Steidle Architekten. Przykład modyfikacji tradycyjnego kwartału – rytm, regularny układ, wyraźne linie pierzei, a przy tym - luźna zabudowa otoczona zielenią, zastosowanie najnowszych technologii. Źródło: Steidle Architekten

8. Neckarvorstadt area in Heilbronn, 2009, authors: Steidle Architekten. The example of the traditional city block modification - rhythm, regular layout, strict line of street walls, with free-standing buildings, plenty of open space and high technology solutions. Acc. to: Steidle Architekten

nych lokalnych warunków fizycznych, społecznych i ekonomicznych. Zostały wdrożone, m.in. przez grupy urbanistów, artystów, socjologów, np. Urban Think Tank w Caracas, Center for Urban Pedagogy w Nowym Jorku, Urban Design Research Institute w Mumbai, City Mine w Belgii, Everyday Urbanism w U.S.A, czy artystę Jeanne van Heeswijk w Holandii⁶⁵. W Polsce, na przykład, znany jest ruch społeczny My-Poznaniacy, początkowo będący grupą protestującą przeciw powstaniu nowych budynków na podwórkach działaczy tej grupy, później szeroko promujący idee zrównoważonego rozwoju⁶⁶.

Niektórzy twierdzą, że niezależnie od przyjmowanych doktryn formalnych, najcenniejsze jest zarysowanie się **Trzeciej Drogi**⁶⁷ w rozwoju urbanistyki

i stopniowe wdrażanie coraz lepszych rozwiązań przyjaznych środowisku. W projektowaniu urbanistycznym i architektonicznym szerzej i dosłowniej zaczynają być stosowane zasady ekofilozofii, zakładające konieczność równowagi między elementami biotycznymi, naturalnymi i abiotycznymi (il. 8).

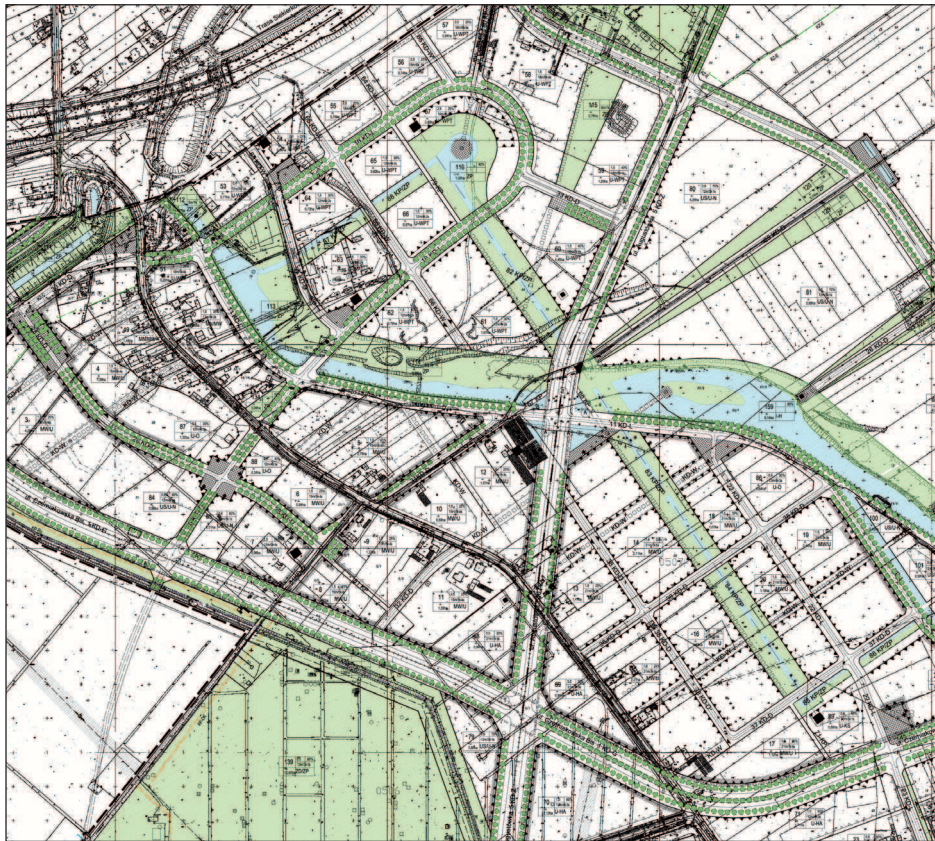
Urbanistyka oparta na ekologii, każdy element – miasto, zespół zabudowy, czy budynek – traktuje jak organizm, współistniejący z naturalnym otoczeniem⁶⁸. W ostatnich latach powstały liczne realizacje urbanistyczno – architektoniczne, w których wdraża się współczesne myślenie ekologiczne, powiązane z najnowszymi technologiami, czego przykładem mogą być budynki inteligentne (proj. J. Nouvell, M. Botta), czy obiekty uzupełniane zielenią (proj. F.

⁶⁵ M. Provoost, W. Vanstiphout, *Facts on the Ground: Urbanism from Midroad to Ditch*, w: A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 186 – 197.

⁶⁶ K. Nawrotek, *Trzeba wymyślić miasto na nowo*, w: „Gazeta Wyborcza” 19.04.2011 r., s. 20.

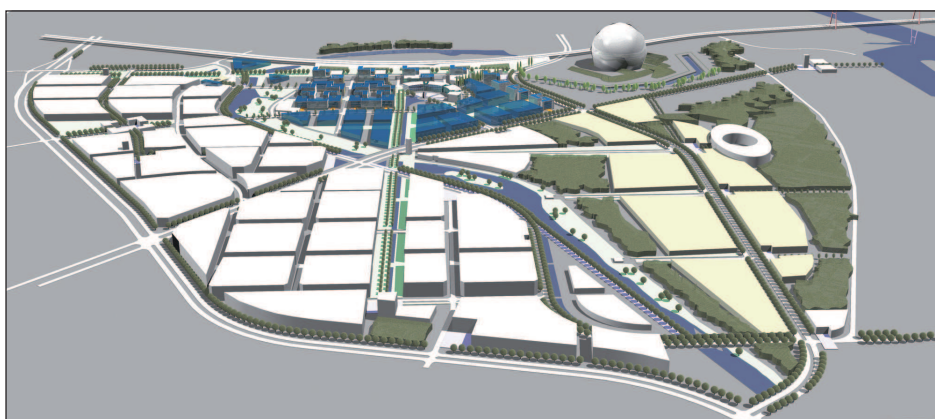
⁶⁷ K. Greenberg, *A Third Way for Urban Design*, [w:] A. Krieger, W.S. Saunders (red.), *Urban Design*, Minneapolis-London 2009, s. 202.

⁶⁸ S. Wehle – Strzelecka, *Energia słońca w kształtowaniu struktury urbanistycznej współczesnego miasta*, w: E. Cichy-Pazder, T. Markowski (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Warszawa 2009, s. 200.

9. Rejon Augustówki w Warszawie - Projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego - fragment, autorzy: SOL-AR, Krystyna Solarek, Jerzy Solarek, 2008. W planach miejscowych możliwość zapisania formy zabudowy jest ograniczona, a osiągnięcie zamierzonego celu, np. formy zabudowy pierzejowej, wymaga nie tylko odpowiedniego rysunku. Najtrudniejsze jest wyważenie wskaźnika intensywności i wysokości zabudowy w relacji do wskazanych linii zabudowy (w tym linii obowiązujących i linii kształtowania pierzei ciągłych). Może się okazać, że przy zbyt niskich granicznych intensywnościach netto i przy założonej wysokości budynków linii zabudowy nie da się „wypełnić”. Opracowanie: Autor

9. Design of master plan of the area of Augustówka in Warsaw – a fragment, authors: SOL-AR, Krystyna Solarek, Jerzy Solarek, 2008. The ability of shaping buildings by the master plan’s guidelines is limited. To reach some effects, like street façades lines, not only the drawing plan is required. The most difficult is to balance between density indicator and height of building in the relation to the façades lines indicated in the drawing. It can be impossible to build continuous line of buildings’ walls with assumed height of buildings if the density indicator is too low. Elaborated by Author

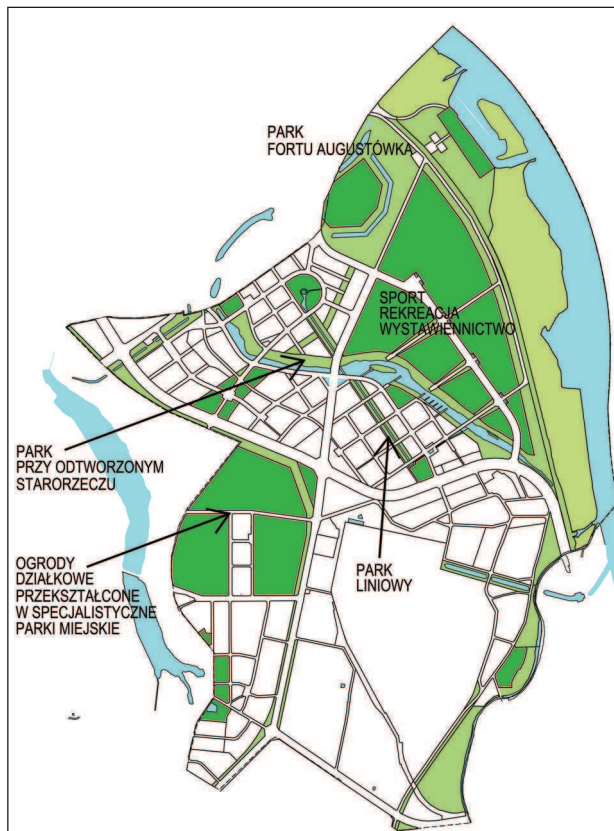
10. Rejon Augustówki w Warszawie (autorzy: SOL-AR, Krystyna Solarek, Jerzy Solarek, 2008). Poszukiwanie kompromisu między niektórymi ideami miasta zwarteo i zielonego w koncepcjach dla projektu planu miejscowego: wizualizacja całych kwartałów (na biało oznaczano kwartały, w których przeważa zabudowa pierzejowa, kolorem beżowym oznaczono tereny, mają pomieścić wolnostojącą zabudowę otoczoną zielenią). Ilustracja projektu planu. Opracowanie: Autor

10. The area of Augustówka in Warsaw (authors: SOL-AR, Krystyna Solarek, Jerzy Solarek, 2008). Looking for the compromise between some ideas of a „compact city” and a „green city” in the concept design for the master plan. Overall visualization (in white – mix use city blocks with streets’ shaping façades, in beige – sites for sport and leisure development within which a maximum of architectural freedom is possible. Elaborated by Author

Hundertwasser)⁶⁹. Stosuje się często dla takich projektów wspólną nazwę **Green Architecture** („Zielona Architektura”). Wśród krajów Unii Europejskiej najistotniejszy jest dorobek niemieckich projektantów, którzy zrealizowali różne niskoenergetyczne, pasywne, zero- i plusenergetyczne nowe osiedla, a w budynkach i całych osiedlach wprowadza się aktywne technologie słoneczne⁷⁰.

5. Podsumowanie

Zaprezentowane wizje rozwoju miast wskazują na znaczne rozbieżności, a nawet sprzeczności w poglądach i zaleceniach co do zasad kształtowania ich struktury przestrzennej. Brak ustalonych priorytetów i określonego paradygmatu urbanistyki może doprowadzić do nieodwracalnych zmian w prawie, krajobrazie i mentalności społeczeństw. I nie chodzi o tylko to, aby „umówić się” – czy lepiej luźno usytuować budynki pośród zieleni, czy też kształtować za ich pomocą wyraziste uliczki, choć i to dla warsztatu urbanisty byłoby przydatne przy kształtowaniu formy miasta. W projektach poszczególnych części miasta – pojedynczych zespołów zabudowy można szukać jednak różnorodnych rozwiązań albo też łączyć w twórczy sposób odmienne koncepcje, a wiodącą ideą zawsze powinno być szukanie „genius loci”. Ważniejsze jednak jest, by określony paradygmat stosować przy kształtowaniu struktury miasta jako całości, między innymi za pomocą odpowiednich narzędzi planistycznych. Należy przyjąć określoną wizję i dążyć do jej realizacji, choćby poprzez stosowanie sprzyjających jej zasad określania wskaźników i normatywów w projektowaniu urbanistycznym i planowaniu przestrzennym. Niepokojące są, na przykład, próby przyjęcia w Polsce krajowych standardów urbanistycznych, zanim określony zostanie pożądany kierunek zmian⁷¹. Wdrażanie idei miasta zwartego wymaga, między innymi, pogodzenia się z tym, że niektóre tereny otwarte w mieście

11. Rejon Augustówki w Warszawie (autorzy: SOL-AR, Krystyna Solarek, Jerzy Solarek, 2008). Systemowo zaprojektowane tereny zieleni, rozdzielające poszczególne – zwarte zespoły zabudowy w projekcie planu miejscowego. Opracowanie:

Autor

11. The area of Augustówka in Warsaw (authors: SOL-AR, Krystyna Solarek, Jerzy Solarek, 2008). Greenary system designed, which separate groups of compact built areas in the project of the master plan. Elaborated by Author

będą zabudowywane, a lokalne koncentrowanie zabudowy, mające na celu stworzenie jej wyrazistej struktury, będzie wymagało stosowania odpowiednio wyższych wskaźników intensywności zabudowy (il. 9, 10). Dzięki temu możliwe jednak będzie systemowe kształtowanie terenów zieleni, rozdzielających zespoły zainwestowania miejskiego (il. 11).

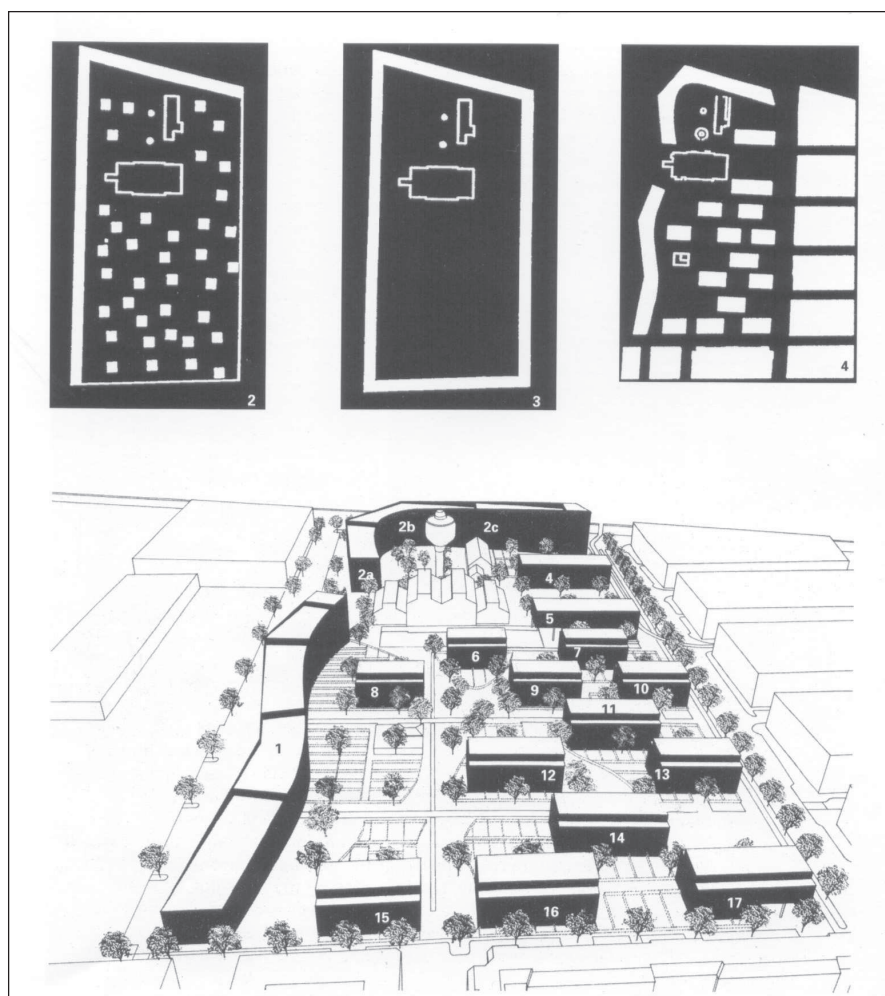
Spośród przedstawionych idei rozwoju miast, koncepcja Nowego Urbanizmu, z wizją powolnego, lecz konsekwentnego kształtowania miasta zwarte-

⁶⁹ E. Kaczmarek, op. cit., s. 195.

⁷⁰ Berlin: energooszczędne osiedla w Zehlendorf, domy słoneczne, ekologiczny zespół mieszkaniowy w Pankow, w dzielnicy Seedorf, w Stuttgarcie w dzielnicy Burgholtzhof, we Fryburgu: w dzielnicach Rieselfeld i Vauban, w Bremie: w osiedlu Auf dem Krüge, koncepcje „słonecznych miast” w Poczdamie, Ratzbonie, czy w Linz – Pichling.

⁷¹ Wstępny projekt „krajowych przepisów urbanistycznych” (wersja z 08.03.2010 r.) przewidywał, m.in. wprowadzenie granicznej wielkości powierzchni biologicznie czynnej dla różnych rodzajów zabudowy w poszczególnych typach jednostek osadniczych. Niezrozumiałe były jednak niektóre przyjęte zasady, np. im

mniejsza jednostka osadnicza, tym wyższy wskaźnik p.b.c., im wyższa zabudowa, tym niższy wskaźnik p.b.c. W świetle koncepcji „miasta zwarte” powinno się przyjąć wręcz przeciwne założenia. Niepokoi też sytuacja, z jaką spotkała się autorka przy opiniowaniu studiów gmin w komisjach urbanistyczno – architektonicznych, tj. zalecenie stosowania wszystkich wskaźników jako wartości netto, np. aby już w studium gminy wskazywać obowiązujące graniczne wskaźniki dla poszczególnych działek budowlanych - to w zasadzie wyklucza możliwość kształtowania struktur, w których wydzielanoby większe zwarte tereny zieleni w zespołach mieszkaniowych lub dla ich rozdzielania.

12. Haarlemmerweg w Amsterdamie (autorzy: KCAP Architects&Planners, 1997 r.). Określenie pożądaných struktur przestrzennych dla współczesnych miast jest zadaniem trudnym albo i niemożliwym, może jednak uda się przynajmniej pogodzić różne poglądy dotyczące formy miasta? Szkice koncepcyjne zespołu zabudowy w rejonie, obrazujące ideę osiedla domów w zieleni, dostosowanych skalą do sąsiedztwa, z wyraźną zabudową wzdłuż ulicy tam, gdzie konieczne było ukształtowanie pierzei. Wg: J. Mozas, A.F. Per, *Densidad. New Collective Housing*, Vitoria-Gasteiz 2006, str. 221

12. Haarlemmerweg in Amsterdam (authors: KCAP Architects&Planners, 1997 r.). Determination of the desirable contemporary city structure is difficult or even impossible, but the question is, if we can at least reconcile different views on the city's shape? Few sketches of residential community on illustrating the idea of park-like area with urban villas adjoined to the neighborhood, with wall – buildings shaping boundary of a street. Acc. to: J. Mozas, A.F. Per, *Densidad. New Collective Housing*, Vitoria-Gasteiz, 2006, p. 221

go zdaje się być ratunkiem dla polskich stref podmiejskich i dla zdegradowanych przestrzeni miast. Może być ona zastosowana do poszczególnych części miast bądź dla jednostek osadniczych w ich strefach podmiejskich. Wielkość aglomeracji, w których procesy te występują, wskazuje, iż należy również zastosować pewne elementy koncepcji Miasta Zielonego, gdzie priorytetem jest prawidłowy system ekologiczny, w tym układ terenów zieleni miejskiej i standardy wyposażenia w zielen terenów mieszkaniowych. Sprzyjałyby one również zastosowaniu

zróznicowanych form zabudowy, adekwatnych do współczesnych wymagań estetycznych. Wskazane byłoby więc kształtowanie wyrazistych jednostek urbanistycznych o czytelnej strukturze przestrzennej oraz intensywności zabudowy umożliwiającej ekonomiczne wykorzystanie infrastruktury technicznej, a przy tym ukształtowanie przestrzeni sąsiedzkich i publicznych - rozdzielonych między sobą zielenią (il. 12). Takie założenia byłyby zbliżone do programu „LEED for Neighborhood Development”⁷², który również propagują Nowi Urbanisci.

⁷² Jedną z inicjatyw Kongresu Nowej Urbanistyki, dotyczącą energooszczędnego i zrównoważonego projektowania zespołów zabudowy. LEED (Leadership in Energy and Environmental

Design) to jeden z systemów oceny standardów dla „zielonego” budownictwa.

Polega ona na zintegrowaniu opisanych wcześniej koncepcji: Nowy Urbanizm + Smart Grow + Green Architecture. Podobnie podejście prezentuje Alina Drapella – Hermansdorfer, stwierdzając, że: „dwie idee, jak dwa kamienie milowe, stały u początku i końca XX wieku: wizja miast – ogrodów i wizja zrównoważonego „miasta jak ogród”⁷³, gdzie - ta druga - skupia się na przyrodzie ożywionej, różnymi metodami odradzanej we wnętrzu miasta: na podwórkach, placach, na ścianach, dachach, na każdej wolnej przestrzeni. A wracając do omawianych na wstępie dwóch idei: miasta – ogrodu Howarda i zielonego „miasta promiennego” Le Corbusiera, warto zauważyć, że obydwie, zrealizowane z pieczołowitym dostosowaniem do miejsca, potrzeb społecznych, możliwości technicznych i ekonomicznych oraz skali założenia, mogą do dziś być wzorcem – odpowiednio dla miasta małego na obrzeżu aglomeracji (Letchworth) i dużego dla kilkuset tysięcy mieszkańców (Chandigarh) (il. 13). To, co w przeciągu kilkudziesięciu lat wypaczyło obydwie idee, nie powinno przesłaniać ich najważniejszych treści, z których możemy wiele czerpać do dziś.

Problem współczesnych koncepcji miast, a może i paradygmatu ich rozwoju, wymaga dyskusji. Należy też wierzyć, że niezależnie od zmiennych trendów, potrzeb i możliwości oraz coraz to nowych wyzwań, będziemy w stanie w racjonalny sposób podejmować decyzje mogące wpływać na strukturę miast.

BIBLIOGRAFIA

1. Brown L.J., Dixon D., Gillham O., *Urban Design For An Urban Century*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey 2009.
2. Brown D.S., *Urban Design AT Fifty: A Personal View*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.) *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
3. Chmielewski J.M., *Teoria Urbanistyki w Projektowaniu i Planowaniu Miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.
4. Chmielewski J.M., *Dezurbanizacja niweczy ład przestrzenny*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom XLVII, R. 2002, z. 3.
5. Chmielewski J.M., *Problemy rozpraszania się zabudowy na obszarze metropolitalnym Warszawy*, w: Lorens P. (red.), *Prob-*

13. Idea „miasta zielonego” Le Corbusiera, zrealizowana w projekcie Chandigarh. Pierwsza wizja miasta idealnego, wyrażona przez tego architekta w projekcie „miasta promiennego” została tu znacznie zmodyfikowana - „zieloność” nie wyklucza „zwartości”. Projekt rozpoczęty w 1950 r. przez Macieja Nowickiego i Alberta Mayer’a, kontynuowany przez Le Corbusier’a i P. Jeanneret’a. Oryginalna makieta wykonana przez zespół pod kierunkiem Le Corbusier’a. Fot. Adrián Mallo

13. The idea of „green city”, fulfilled in the project of Chandigarh. The first idea of “ville radieuse” was modified in this design – “green” isn’t the opposite of “compact”. Design of M. Nowicki, A. Mayer from 1950, continued by Le Corbusier and P. Jeanneret. Original model made by the team of Le Corbusier. Photo: Adrián Mallo

lem suburbanizacji, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa 2005.

6. Czarnecki W. (1964), *Planowanie miast i osiedli. Region miasta*, t.VI, PWN, Warszawa -Poznań 1964.

7. Czyżewski A., *Trzewia Lewiatana. Miasta Ogrody i Narodziny Przedmieścia Kulturalnego*, Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, Warszawa 2009.

8. Drapella – Hermansdorfer A., *Wrocław: od miast – ogrodów do miasta jak ogród*, w: *Idea miasta – ogrodu a tereny zielone Warszawy*, Materiały z seminarium 30 października 2002 r., Oddział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich, Warszawa 2002.

9. Duany A., Plater – Zyberk E., *The Town of Seaside: Designed in 1978-1983 by Duany Palter Zyberk & Co.*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K. (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.

10. Duncham – Jones E., *New Urbanism As A Counter – Project To Post – Industrialism*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K.

⁷³ A. Drapella – Hermansdorfer, *Wrocław: od miast – ogrodów do miasta jak ogród*, w: *Idea miasta – ogrodu a tereny zielone Warszawy*, Materiały z seminarium 30 października 2002 r., Od-

dział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich, Warszawa 2002, s. 37.

- (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.
11. Evers B., Thoenes Ch. i in., *Architectural Theory*, Taschen, Köln-London-Los Angeles-Madrid-Paris-Tokyo 2003.
 12. Gawlikowski A., *Ulica w strukturze miasta*, Wydawnictwa Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1992.
 13. Greenberg K., *A Third Way for Urban Design*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.) *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
 14. Gzell S., *Dzieło a doktryna*, „Czasopismo Techniczne” z. 15, Seria: Architektura z. 6, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2009.
 15. Gzell S., *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom LIII, R. 2008, z.4.
 16. Hanzl M., *Założenia ruchu Nowy Urbanizm w USA a problem związane z rozlewaniem się miast w Polsce*, w: Cichy-Pazder E., Markowski T., (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Urbanista, Warszawa 2009.
 17. Kaczmarek E., *Ekourbanistyka – natura, technika i sztuka*, w: Cichy-Pazder E., Markowski T., (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Urbanista, Warszawa 2009.
 18. Kaliski J., *Everyday Urban Design: Towards default urbanism and/or urbanism by design?*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K. (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.
 19. *Karta Nowej Urbanistyki*, przekład P. Choynowski, M.M. Mycielski, „Urbanista”, R. 2005, nr 6.
 20. Kelbaugh D., *Further Thoughts On The Three Urbanisms*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K. (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.
 21. Kostof S., *The City Shaped. Urban Patterns and Meanings Through History*, Thames & Hudson Ltd., London 2001.
 22. Kłosiewicz L., *Architektura w XX w. – Modernizm, Postmodernizm*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom XLVII, R. 2002, z. 3.
 23. Kochanowski M., *Stan doktryny urbanistycznej w Polsce*, w: T. Ossowicz, T. Zipser, (red.), *Urbanistyka w działaniu. Teoria i praktyka*. Materiały II Kongresu Urbanistyki Polskiej, Urbanista, Warszawa 2006.
 24. Krieger A., *Where and How Does Urban Design Happen?*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.) *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
 25. Lorens P., *Nowy Urbanizm jako strategia strukturalizacji nowych przestrzeni podmiejskich*, w: Lorens P. (red.), *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa 2009.
 26. Lorens P., *Kształtowanie nowej doktryny urbanistycznej*, w: E. Cichy-Pazder, T. Markowski, (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Urbanista, Warszawa 2009.
 27. Lorens P., *Tematyizacja przestrzeni publicznej miasta*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2006.
 28. Love T., *Urban Design after Battery Park City: Opportunities for Variety and Vitality*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.) *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
 29. Mozas J., Fernández Per A. (red.), *Density. New Collective Housing*, A+T Ediciones, Vitoria-Gasteiz 2006.
 30. Mumford E., *The Emergence of Urban Design in the Breakup of CIAM*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.), *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
 31. Nawratek K., *Trzeba wymyślić miasto na nowo*, „Gazeta Wyborcza” 19.04.2011.
 32. *Nowa Karta Ateńska*, przekład: S. Wyganowski, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Warszawa 2003, Oryginał: *La Nouvelle Charte d'Athènes 2003 / The New Charter of Athens*, Firenze 2003.
 33. Ostrowski W., *Wprowadzenie do Historii Budowy Miast. Ludzie i Środowisko*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1996.
 34. Otero-Pailos J., *“Bigness” in context: Some regressive tendencies in Rem Koolhaas’ urban theory*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K. (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.
 35. Parteka T., *Rewitalizacja struktur metropolitalnych w procesie transformacji*, w: Cichy-Pazder E., Markowski T., (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, Urbanista, Warszawa 2009.
 36. Provoost M., Vanstiphout W., *Facts on the Ground: Urbanism from Midroad to Ditch*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.), *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
 37. Saunders W.S., *Rem Koolhaas’s writing on cities: Poetic perception and gnostic fantasy*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K. (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.
 38. Sebastyański R., *Randstadt Holland. Od miejskich suburbi do regionalnej metropolii*, w: P.Lorens (red.) *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa 2005.
 39. Solarek K., *Dezurbanizacja południowej strefy podmiejskiej Warszawy. Charakterystyka procesu, główne zagrożenia*, w: Lorens P. (red.), *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa 2005.

40. Soja E.W., *Designing the Postmetropolis*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.), *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
41. Solomon D., *Whatever happened to modernity?*, w: Kelbaugh D., McCullough K.K. (red.) *Writing Urbanism*, Association of Collegiate Schools of Architecture, Routledge, London-New York 2008.
42. Sorkin M., *The End(s) of Urban Design*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.) *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
43. Sorkin M., *Brother is charging you*, w: D. Kelbaugh, K.K. McCullough (red.), *Writing Urbanism*, Routledge, London-New York 2009.
44. Sumień T., *Forma miasta. Kontekst i Anatomia*, Warszawa, Agencja Wydawnicza Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa 1992.
45. Syrkus H., *Spoleczne cele urbanizacji*, PWN, Warszawa 1984.
46. Szulczewska B., *Teoria ekosystemu w koncepcjach rozwoju miast*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002.
47. Waldheim Ch., *The other' 56*, w: Krieger A., Saunders W.S.(red.) *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2009.
48. Wehle – Strzelecka S., *Energia słońca w kształtowaniu struktury urbanistycznej współczesnego miasta*, w: Cichy-Pazder E., Markowski T., (red.), *Nowa Urbanistyka – Nowa Jakość Życia*, „Biblioteka Urbanisty”, 14, Urbanista, Warszawa 2009.
49. Wiebenson D., *Utopian Aspects of Tony Garnier's Cité Industrielle*, w: *The Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 19, No. 1 (Mar., 1960), pp. 16-24, Society of Architectural Historians, www.jstor.org/stable/987962, 2009.
50. Wojtkun G., *Osiedle mieszkaniowe w strukturze miasta XX wieku*, Politechnika Szczecińska, Szczecin 2004.
51. Zuziak Z., *Strefa podmiejska w architekturze miasta. W stronę nowej architektoniki regionu miejskiego*, w: Lorens P. (red.), *Problem suburbanizacji*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 7, Urbanista, Warszawa 2005.

*Krystyna Solarek, dr inż. arch. adiunkt
Katedra Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej
Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej*